

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

ФАКУЛЬТЕТ СОЦІОЛОГІЇ ТА УПРАВЛІННЯ

КАФЕДРА СОЦІАЛЬНОЇ ФІЛОСОФІЇ ТА УПРАВЛІННЯ

**Кваліфікаційна робота
магістра**

**ПОТЕНЦІАЛ СОЦІАЛЬНОГО СУПРОВОДУ
ПОСТРАЖДАЛИХ ІЗ ЗОН ПОСТКАТАСТРОФ**

Виконала: магістрант 2-го курсу, групи 8.2319-ср-з
спеціальності 231 «Соціальна робота»
освітньо-професійної програми
«Соціальна робота»
О.В. Нестеренко

Керівник: професор кафедри політології, професор,
д.політ.н. Кіндратець О.М.

Рецензент: доцент кафедри соціальної філософії та
управління, доцент, к.н. держуправління, Заїка О.В.

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет соціології та управління
Кафедра соціальної філософії та управління
Рівень вищої освіти магістр
Спеціальність 231 «Соціальна робота»
Освітньо-професійна програма «Соціальна робота»

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри соціальної філософії та
управління

_____ Т.І.Бутченко
« ____ » _____ 2020 року

З А В Д А Н Н Я
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТЦІ

Нестеренко Олені Валентинівні

(прізвище, ім'я, по-батькові)

1. Тема роботи Потенціал соціального супроводу постраждалих із зон
посткатастроф

керівник роботи Кіндратець Олена Миколаївна, д. політ.н., професор

(прізвище, ім'я, по-батькові, науковий ступінь, вчене звання)

затверджені наказом ЗНУ від «25» травня 2020 року № 606-с

2. Строк подання студентом роботи 1 грудня 2020 року

3. Вихідні дані до роботи Зверєва І. Д. Соціальна робота в Україні: навч.
посібн. Київ: Науковий світ, 2003. 117 с.; Липский И. А. Социально-
педагогическая деятельность в учреждениях социальной сферы. Москва :
Магистр: ИНФРА-М, 2012. 384 с.; Холостова Е. И., Дашкина А. Н., Малофеев
И. В. Зарубежный опыт социальной работы : учебное пособие. Москва : Дашков и
Ко, 2012. 560 с.

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити) 1. Проаналізувати історію дослідження соціального супроводу постраждалих із зон посткатастроф. 2. Уточнити поняття «потенціал», «супровід», «соціальний супровід», «потерпілі», «катастрофа», «посткатастрофа», «зона посткатастрофи». 3. Визначити принципи та методи дослідження потенціалу соціального супроводу постраждалих із зон посткатастроф. 4. Проаналізувати сутність, зміст та принципи соціального супроводу постраждалих як об'єкта соціальної роботи 5. Визначити сутність та види катастроф 6. Проаналізувати зарубіжний досвід застосування соціального супроводу постраждалих із зон посткатастроф. 7. Визначити основні принципи і алгоритм соціального супроводу жертв посткатастроф. 8. Проаналізувати організації соціального супроводу постраждалих в Чорнобильській катастрофі в Україні. 9. Визначити рекомендації щодо покращення соціального супроводу постраждалих із зон техногенних катастроф

5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень)

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв
Розділ 1	Кіндратець О. М., професор кафедри політології	25.05.2020	25.05.2020
Розділ 2	Кіндратець О. М., професор кафедри політології	26.06.2020	26.06.2020
Розділ 3	Кіндратець О. М., професор кафедри політології	03.10.2020	03.10.2020

7. Дата видачі завдання 25 травня 2020 року

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1.	Вибір теми кваліфікаційної роботи	Березень – квітень 2020	<i>виконано</i>
2.	Бібліографічний пошук	Травень 2020	<i>виконано</i>
3.	Розробка основних положень роботи	Травень 2020	<i>виконано</i>
4.	I розділ	Червень 2020	<i>виконано</i>
5.	II розділ	Липень – серпень 2020	<i>виконано</i>
6.	III розділ	Жовтень – листопад 2020	<i>виконано</i>
7.	Систематизація висновків	Листопад 2020	<i>виконано</i>
8.	Нормоконтроль	Листопад – грудень 2020	<i>виконано</i>

Студент _____ О.В. Нестеренко

Керівник роботи _____ О.М. Кіндратець

Нормоконтроль пройдено

Нормоконтролер _____ І.С.Цапліна

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота складається з 74 сторінок, 70 позицій у списку літератури.

СОЦІАЛЬНИЙ СУПРОВІД, СОЦІАЛЬНА РОБОТА,
ПОСТКАТАСТРОФА, НАДЗВИЧАЙНА СИТУАЦІЯ, СОЦІАЛЬНИЙ
ЗАХИСТ.

Мета дослідження: проаналізувати найефективніші засоби та технології соціального супроводу постраждалих із зон посткатастроф в умовах сучасної України.

Об'єкт дослідження: потенціал соціального супроводу постраждалих.

Предмет дослідження: засоби та технології соціального супроводу постраждалих із зон посткатастроф.

Методи дослідження: аналіз, синтез, індукція, дедукція, порівняльний, історичний, системний, структурно-функціональний.

Гіпотеза: соціальний супровід постраждалих із зон техногенних катастроф стає дієвим механізмом надання спектру допомог: медичної, правової, психологічної та в короткі терміни вирішити питання соціального захисту жертв надзвичайних ситуацій.

Висновки: 1. Соціальний супровід – механізм, який спрямований на сприяння постраждалим у кризових ситуаціях як катастрофи та надзвичайні ситуації у вирішенні особистісних проблем, як системну діяльність по наданню допомоги у вирішенні соціальних проблем.

2. Соціальний супровід має етапи реалізації: організаційний, функціональний, етап реалізації. Алгоритм соціального супроводу перш за все залежить вірно оформлених документів для грошової компенсації, надання пілг, субсидій, статусу особи тощо.

3. Рекомендаціями щодо покращення соціального супроводу із зони посткатастрофи є здійснення інформаційно-аналітичного, організаційно-технічного, науково-методичного супроводу реабілітаційних програм, проектів, заходів щодо подолання наслідків техногенних катастроф, внесення змін до міжнародного законодавства в сфері екологічної надзвичайної ситуації.

SUMMARY

Qualification work consists of 74 pages, 70 literature sources.

SOCIAL SUPPORT, SOCIAL WORK, POST-DISASTER, EMERGENCY, SOCIAL PROTECTION.

Research purpose is to analyze the most effective means and technologies of social support for post-disaster zones victims in modern Ukraine.

Research object is the potential of social support for victims.

Research subject is the means and technologies of social support for post-disaster zones victims.

Research methods are analysis, synthesis, induction, deduction, comparative, historical, systemic, structural-functional.

Research hypothesis is that social support of victims of man-made disasters becomes an effective mechanism for providing a range of benefits: medical, legal, psychological and makes it possible in a short time to address the issue of social protection of the emergencies' victims.

Conclusions: 1. Social support is a mechanism aimed at assisting victims of crisis situations such as catastrophes and emergencies in solving personal problems, as a systematic activity to provide assistance in solving social problems.

2. Social support has stages of introduction: organizational, functional, implementation stage. The algorithm of social support first of all depends on correctly executed documents for monetary compensation, granting of privileges, subsidies, the status of the person, etc.

3. Recommendations for improving social support from the post-disaster zone are the implementation of information-analytical, organizational-technical, scientific-methodical support of rehabilitation programs, projects, measures to overcome the consequences of man-made disasters, amendments to international legislation in the field of environmental emergency.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	6
РОЗДІЛ 1. ІСТОРИКО–МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОТЕНЦІАЛУ СОЦІАЛЬНОГО СУПРОВОДУ ПОСТРАЖДАЛИХ ІЗ ЗОН ПОСТКАТАСТРОФ.....	9
1.1. Історія дослідження соціального супроводу постраждалих із зон посткатастроф.....	9
1.2. Уточнення змісту основних понять дослідження: «потенціал», «супровід», «соціальний супровід», «потерпілі», «катастрофа», «посткатастрофа», «зона посткатастрофи».....	17
1.3. Принципи та методи дослідження потенціалу соціального супроводу постраждалих із зон посткатастроф.....	23
РОЗДІЛ 2. ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОТЕНЦІАЛУ СОЦІАЛЬНОГО СУПРОВОДУ ПОСТРАЖДАЛИХ ІЗ ЗОН ПОСТКАТАСТРОФ.....	29
2.1. Сутність, зміст та принципи соціального супроводу постраждалих як об’єкта соціальної роботи.....	29
2.2. Катастрофи: сутність, види.....	36
2.3. Застосування соціального супроводу постраждалих із зон посткатастроф: зарубіжний досвід.....	42
РОЗДІЛ 3. ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОГО СУПРОВОДУ ІЗ ЗОНИ ЧОРНОБИЛЬСЬКОЇ КАТАСТРОФИ В УКРАЇНІ.....	50
3.1. Основні принципи і алгоритм соціального супроводу жертв посткатастроф.....	50
3.2. Аналіз організації соціального супроводу постраждалих в Чорнобильській катастрофі: досвід України.....	54
3.3. Рекомендації щодо покращення соціального супроводу постраждалих із зон техногенних катастроф.....	60
ВИСНОВКИ.....	66
СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ.....	69

ВСТУП

Актуальність дослідження. Надзвичайні ситуації та їх трагічні наслідки викликають у людей велику емоційну збудженість, вимагають високої моральної стійкості, витримки і рішучості, готовності надати допомогу постраждалим, врятувати матеріальні цінності.

Важка картина руйнувань і спустошень, безпосередня загроза життю негативно впливають на людину. Як правило, подолання страху сприяє, перш за все, почуття особистої відповідальності.

Людина, яка постраждала в надзвичайних ситуаціях стикається з цілим комплексом різних соціальних проблем. Для їх вирішення потрібно висококваліфікований комплексний підхід з боку фахівців різних соціальних установ.

Основним підходом до організації соціальної роботи з населенням, постраждалим від посткатастроф, є активна психологічна взаємодія, спрямована на видалення гострих стресових переживань, звільнення від посттравматичного синдрому і на ознайомлення жертв катастроф зі своїми правами і свободами, пільгами і фінансовими виплатами, основною метою яких є вторинна соціалізація та благоустрій.

Вивченням проблем організації соціального супроводу з особами, які постраждали в надзвичайних ситуаціях займалися такі відомі соціальні працівники, як Г. М. Добров, О. В. Сафонова, В. Я. Райцин, В.М. Сафронова та інші. Проблематику соціального супроводу в своїх працях розкривали науковці як Г.Х. Мусина–Мазнова, В.М. Малих, І.О. Липський, І.О. Зимня, М.М. Решетніков тощо.

Проблемна ситуація. Тема «Потенціал соціального супроводу постраждалих із зон посткатастроф» є проблемною, тому що у сучасних умовах зростає кількість жертв від тероризму, надзвичайних ситуацій та катастроф різного характеру, які потребують психологічної, соціальної, правової допомог. Соціальні працівники опрацьовують нові знання та вміння щодо надання соціального супроводу такій категорії населення, що робить соціальну роботу в

цій сфері у двічі складнішою. Актуально дослідити, які технології та принципи соціальної роботи застосовуються у підготовці соціального супроводу постраждалих у зонах посткатастроф та розкрити потенціал застосованих методик.

Об'єкт дослідження: потенціал соціального супроводу потстраждалих.

Предмет дослідження: засоби та технології соціального супроводу потстраждалих із зон посткатастроф.

Мета дослідження: проаналізувати найефективніші засоби та технології соціального супроводу постраждалих із зон посткатастроф в умовах сучасної України.

Для реалізації визначеної мети потрібно вирішити *завдання дослідження:*

- розкрити історію дослідження соціального супроводу постраждалих із зон посткатастроф;

- охарактеризувати основні поняття: «потенціал», «супровід», «соціальний супровід», «потерпілі», «катастрофа», «посткатастрофа», «зона посткатастрофи»;

- визначити принципи та методи дослідження потенціалу соціального супроводу постраждалих із зон посткатастроф;

- дослідити сутність, зміст та принципи соціального супроводу постраждалих як об'єкта соціальної роботи;

- проаналізувати посткатастрофи: сутність, класифікація, види;

- здійснити діагностику застосування соціального супроводу потерпілих із зон посткатастроф: зарубіжний досвід;

- дослідити основні принципи і алгоритм соціального супроводу жертв посткатастроф;

- проаналізувати організацію соціального супроводу потерпілих в Чорнобильській катастрофі: сучасний досвід України.

Дана робота потребує постанови основних гіпотез з авторської позиції.

Гіпотеза дослідження: соціальний супровід постраждалих із зон техногенних катастроф стає дієвим механізмом надання спектру допомог:

медичної, правової, психологічної та в короткі терміни вирішити питання соціального захисту жертв надзвичайних ситуацій.

Структура роботи: кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків і списку літератури.

РОЗДІЛ 1

ІСТОРИКО–МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОТЕНЦІАЛУ СОЦІАЛЬНОГО СУПРОВОДУ ПОСТРАЖДАЛИХ ІЗ ЗОН ПОСТКАТАСТРОФ

1.1. Історія дослідження соціального супроводу постраждалих із зон посткатастроф

Соціальний супровід належить до числа найбільш стійких форм соціального захисту, що сягають своїм корінням в історію. Протягом світової історії існували різні форми допомоги, які реалізуються як державними, громадськими структурами, так і індивідуально, на рівні окремих осіб. Це роздача милостині, церковно–монастирське піклування, створення окремих установ з надання допомоги бідним, хворим, сиротам, матеріальна допомога, натуральна допомога, соціальне забезпечення. До кінця XIX ст. надання допомоги та соціального супроводу в різних його формах носило непрофесійний характер.

У XX ст. починає формуватися і розвиватися принципово новий підхід до надання соціального супроводу – професійний. Він набуває значних масштабів і дає початок новій професії – соціальної роботи. З формуванням і розвитком соціальної роботи як професійної діяльності з'являється необхідність науково–теоретичного осмислення та вивчення її елементів, таких як соціальний захист, соціальне забезпечення, соціальне страхування, соціальне обслуговування, а також соціальний супровід.

В Україні інтерес до даної проблематики з'явився на початку 90-х рр. XX ст., коли держава перебувала в ситуації переходу від однієї політичної системи до іншої, що викликало важкий соціально-економічний стан, знизився рівень і якість життя населення. Однією з найбільш істотних тенденцій соціальної політики того часу є становлення системи соціального захисту,

широке поширення і застосування в практиці реалізації якого отримало соціальний супровід.

Ринкові відносини стали об'єктивною передумовою появи нового характеру соціальної діяльності в державі: розвитку різноманітних форм соціального захисту, формування додаткових секторів, технологій, методів організації допомоги. Тим часом, соціальний супровід належить до числа найбільш стійких форм соціального захисту, що сягають своїм корінням в історію.

Сучасний соціальний супровід в тому вигляді, в якому він існує в даний час, пройшов ряд етапів розвитку, яким були властиві свої особливості організації та здійснення.

Всю історію надання допомоги та соціальних послуг можна розділити на наступні етапи:

1. Соціальна допомога у східних слов'ян.
2. Церковно–монастирське піклування, княжа благодійність (IX–XIV ст. I XIV–XVIII ст.).
3. Система державного піклування в Російській імперії (XVIII–XIX ст.).
4. Приватна і суспільна благодійність (кінець XIX – початок XX століття).

1. Форми найпростішої допомоги та взаємодопомоги, що склалися у древніх людей, простежуються і в життєдіяльності східних слов'ян. Більшість дослідників–істориків групують різні форми допомоги і взаємодопомоги у східнослов'янських племен в три види: общинно–родова, господарська та обрядово–культува допомога. На думку С. М. Соловйова, східнослов'янські племена шанували і любили мандрівників, відрізнялися рідкісною гостинністю [57, с. 69]. У міру розвитку у східних слов'ян общинно–родових відносин формувалися і закріплювалися традиції турботи про слабких і немічних. Виявом цього був культ «мудрої старості», який передбачає обов'язкове шанування і підтримку людей похилого віку. Це відображено в таких формах

супроводу, як призначення опікуна для літньої людини, надання матеріальної допомоги, надання соціально–побутової допомоги.

Аналіз форм допомоги і взаємодопомоги, що існували у східних слов'ян, свідчить про наявність у них певної практики підтримки бідних, старих, дітей. В основі її лежали общинні відносини, норми і традиції.

2. Громадські форми допомоги і взаємодопомоги, що сформувалися в додержавний період розвитку східнослов'янського суспільства, отримали розвиток в Київській Русі. У цей час з'явилися такі напрямки соціального супроводу нужденним категоріям населення, як церковно–монастирське піклування і князівська благодійність. Дотримання християнських традицій і заповідей на Русі, які полягали в любові до ближнього, було необхідною умовою особистого морального здоров'я.

Починаючи з періоду введення християнства на Русі і до початку ХХ ст., ключове значення у супроводі нужденним грала церква.

При всіх монастирях, що мали кошти, вироблялося годування жебраків і убогих, для яких влаштовувалися іноді окремі приміщення. В обов'язки духовенства, згідно з церковним статутом, входили нагляд і піклування за піклування бідних [31, с. 84].

3. В середині ХVІ ст. піклування про бідних визнається справою суспільства, але разом з цим благодійність стає об'єктом державного піклування. Так, держава починає регулювати роботу закладів (прототипи сучасних установ стаціонарного соціального обслуговування).

До середини ХVІІІ ст. існували досить складні і різноманітні форми та види соціальної допомоги. Серед них можна виділити такі: громадська, церковно–приходська, церковна, приватна,; державна, призначена в основному для осіб, що мали заслуги перед вітчизною (калік воїнів і т. п.).

Державні установи піклування були досить слабкі, щоб надавати якийсь серйозний вплив на долю незаможних в цілому по країні, тому проблема соціального супроводу до цього часу постає досить гостро перед державою і суспільством [3, с. 77].

У другій половині XVIII ст. можна виділити такі особливості соціального супроводу потерпілих як:

- визначення основних категорій нужденних і способів підтримки кожної з них;
- організація державного контролю за діяльністю товариств, церкви у допомозі потерпілим;
- здійснення практичних заходів щодо запобігання зубожіння постраждалих від раптових лих;
- організація мережі державних установ з надання соціальної підтримки та соціального супроводу [3, с. 78].

Революційні події 1917 р. поклали кінець колишньої системи державного і громадського піклування. Почала складатися принципово нова для України система соціального забезпечення, яка згодом набула патерналістський характер. Вона була далека від досконалості, але містила в собі певні позитивні сторони. Головною з них було нарощування фінансових і організаційних зусиль держави щодо вирішення нагальних соціальних проблем, з матеріального забезпечення і обслуговування громадян похилого віку та незаможних громадян.

З 1918 р. держава повною мірою бере на себе відповідальність щодо соціального супроводу та підтримки потерпілих.

З 20-х рр. XX ст. формується державна система соціального супроводу громадян, система пенсійного забезпечення, розвиток мережі спеціалізованих стаціонарних установ соціального обслуговування. До кінця XX ст. корінні зміни в соціально-економічній сфері в Україні призвели до трансформації сформованої системи соціального супроводу радянського періоду. З 1990-х рр. починає формуватися система соціального захисту, а в її рамках – система соціального супроводу.

Вельми значущим для розвитку соціальних ідей, спрямованих на надання допомоги, сприяння саморозвитку особистості у вітчизняній науці, стало оформлення концепції підтримки О.С. Газмана. Саме в даній концепції була

показана оригінальність та інноваційність ідеї допомоги і сприяння особистості в її саморозвитку, яка безпосередньо полягала в співвідношенні двох понять – соціалізації та індивідуалізації, тобто простору, де особистість прилучається до соціокультурної діяльності та індивідуального шляху прояви особистісних особливостей в сучасному суспільстві. Під соціальною підтримкою О.С. Газман розуміє процес спільного визначення власних інтересів потерпілого, способів подолання його проблем, що заважають зберегти людську гідність, і формування вміння самостійно досягати бажаних результатів в різних сферах діяльності і життєдіяльності [9, с. 31].

Далі концепція соціального супроводу отримала свій розвиток в дослідженнях Т.В. Анохіна, В.П. Бедерханової, Н.Ю. Кореневої, Л.Л. Олиференко і ін. Дані дослідники розуміють підтримку як товариські відносини соціального робітника та потерпілого, які створюють для потерпілого ситуацію свободи, зростання і дії, а не повної залежності від допомоги соціального працівника [9, с. 31]. Подальший розвиток соціальних ідей сприяння і допомоги характеризується активним впровадженням в соціальну теорію і практику терміна «супровід», який передбачає особливу опору на суб'єктність, відносини виду $S \leftrightarrow S$ (Є.О. Александрова, М.Б. Крилова). Під соціальним супроводом в даному випадку автори розуміють процес консультування, заохочення максимальної самостійності особистості в дозволі власної проблемної ситуації при мінімальній участі соціального працівника (що не так яскраво виражено в концепції педагогічної підтримки).

Цікава також точка зору Ю. М. Резника, відомого соціолога щодо формування соціального супроводу. На думку Ю. М. Резника, «соціальні практики та соціальний супровід формуються в ході спільної діяльності людей, спрямованої на зміну якості їх соціального середовища (життя) відповідно до їх установок (інтенціями), соціальним капіталом та іншими ресурсами. При визначенні практик такого роду необхідно враховувати в першу чергу їх наслідки та результат» [53].

О. Васильків у своїй статті «Понятійні виміри соціально–психологічної допомоги населенню» стверджує, що соціально–психологічний супровід – це комплексна система соціальної підтримки, що полягає у подолання життєвих негараздів, корекції деструктивних тенденцій розвитку окремої особистості чи групи» [7, с. 163].

І.М. Мінчук, стверджує, що соціальний супровід – це цілеспрямована діяльність соціального працівника (або групи соціальних працівників) зі створення необхідних умов для оптимального функціонування та розвитку життя потерпілого після катастрофи [56, с. 99].

С.А. Білоусова, Л.М. Мітічна, Г. М. Серіков, Д. В. Качалов та інші вчені розглядають супровід як рух разом зі змінною особистістю, поруч з нею, своєчасна вказівка можливих шляхів, при необхідності – допомога і підтримка. В цьому аспекті дослідниками підкреслюється, що результатом супроводу має стати розвиток і саморозвиток особистості, сформованість психологічних здібностей, знань, умінь, навичок, прагнення до професійного самозбереження, творчому підходу до професійної діяльності [25, с. 70].

У дослідженнях (Є.І. Казакова, Л.П. Качалова, С.Г. Косарецькій, А.В. Мудрик, А.П. Тряпціна, С.Н. Чистякова та ін.) Приділяється увага вивченню особливостей саморозвитку потерпілого і в цьому напрямку виявляється специфіка і роль педагогічного, управлінського та соціального супроводу, яке розглядається як цілеспрямований процес надання методичної допомоги та соціальної підтримки потерпілим в утвердженні та закріпленні інтерактивної взаємодії.

При аналізі поняття соціальний супровід не менш важливо і те, що суб'єктом або носієм проблеми розвитку особистості є не тільки він сам, але і його найближче оточення. На думку Н.Г. Осухова, супровід – це особлива форма здійснення пролонгованої соціальної та психологічної допомоги – патронажу [41, с. 15].

Отже, в теорії супроводу важливим положенням виступає твердження, що носієм проблеми розвитку людини в кожному конкретному випадку виступає і сам суб'єкт розвитку, і соціальні робітники, найближче оточення.

У дослідженні Я.Л. Горшеніна показані форми педагогічного супроводу, серед яких було виділено консультування і педагогічну майстерню. Консультування здійснюється в рамках освітнього процесу різного рівня і передбачає допомогу у вирішенні проблем, пов'язаних з навчальною діяльністю. Педагогічна майстерня спрямована на аналіз і конструювання ситуацій [12, с. 18].

Як показує світовий досвід, розгляд соціального супроводу, як соціальної практики з точки зору соціологічної науки має відносно молоду історію (вивчення соціальних практик почалося лише з першої половини ХХ століття), що з одного боку говорить про інтерес вчених до даної теми і порівняно невеликій кількості досліджень.

На даний момент модель супроводу використовується практично у всіх сферах наукового знання, в центрі вивчення яких є людина. Супровід може бути педагогічним, психологічним, медичним і т.д. У свою чергу кожна наукова дисципліна, розвиваючись, може поділитися на галузі, які мають більш вузьке коло наукових інтересів. У зв'язку з цим з'являються нові моделі супроводу, мають свою специфіку і зміст. В даний час концепції соціального супроводу є найбільш значущими в соціальній практиці, що дозволяють гуманізувати соціальний простір наскільки це можливо.

Дуже значиму роль в концепції соціального супроводу особистості має спрямованість на формування суб'єктної позиції (А. М. Леонтьєв, І. С. Якиманська). Суб'єктність – це результат активної включеності людини в процес життєдіяльності, який організовується безпосередньо ним самим. Суб'єкт – це особистість, власними зусиллями визначає свої життєві цілі, міру зайнятості, необхідної йому діяльності, використовуючи свої здібності в тому обов'язку, в якому сам вважає за потрібне.

Таким чином, соціальний супровід орієнтований на попередження проблемних ситуацій за допомогою їх діагностики та створення умов для прийняття супроводжувачого рішення. Створення цих умов може включати в себе забезпечення суб'єкта необхідної інформації, знаннями про проблему і допомогу (якщо необхідно) в ухваленні рішення. Принципово важливою особливістю соціального супроводу є опора на внутрішні ресурси супроводжуваного, на його здатність самостійно приймати рішення. З цієї причини, метою соціального супроводу, є не сформувати, а знайти, супроводжувати будь-який процес і закласти в нього механізми самореалізації, саморозвитку, саморегуляції, самозахисту, самовиховання, самоорганізації, а також адаптації, необхідних для становлення самобутнього особистісного образу, динамічного і безпечної взаємодії з людьми [42].

Таким чином, термін «супровід» характеризується орієнтацією на профілактику, попередження виникнення труднощів, безперервність, пролонгування процесу супроводу та самостійність супроводжуваного. Для «підтримки» ж характерно обов'язкова наявність труднощів, вихід з якої відбувається в спільному пошуку рішення. За зникнення труднощі необхідність в підтримці пропадає.

Дослідники підкреслюють, що супроводжувати особистість треба виключно в тому випадку, коли це потрібно їй самій: соціальний працівник повинен встигати зі своєю допомогою тільки там, де вона дійсно необхідна, при цьому вести так, щоб, врешті-решт, вона стала зовсім непотрібною, так би мовити, знищила б саму себе. Вищевикладені погляди дослідників дозволяють зробити висновок про те, що супровід являє собою не алгоритм дій у вирішенні проблем супроводжуваного, а діяльну позицію соціального працівника по відношенню до потерпілого. Сутність супроводу полягає в створенні необхідних умов для прояву суб'єктності особистості, в готовності надати необхідну форму сприяння (допомога, підтримка, консультація і т.п.) при виникненні труднощів.

Таким чином, дослідили історію дослідження соціального супроводу як об'єкта соціальної роботи з потерпілими із зон катастроф. Навів приклади історичних проміжків часу щодо розгортання подій, де соціальна робота та соціальний супровід ставали актуальними.

1.2. Уточнення змісту основних понять дослідження: «потенціал», «супровід», «соціальний супровід», «потерпілі», «катастрофа», «посткатастрофа», «зона посткатастрофи»

Слід відмітити, що чітке визначення понять, які стають головними дефініціями наукового розвідки, дає повну картину про уявлення дослідження проблемних питань кваліфікаційної роботи.

В етимологічному значенні термін «потенціал» походить від латинського «*potentia*» і в перекладі означає міць, силу, можливість. У зв'язку з цим він трактується по-різному. У «Словнику іноземних слів» наводиться тлумачення терміна як міць, сила [8, с. 105].

У Великій Радянській Енциклопедії дається визначення терміна «потенціал» як «... кошти, запаси, джерела, які є в наявності і можуть бути мобілізовані, приведені в дію, використані для досягнення певної мети, здійснення плану; вирішення якої-небудь задачі; можливості окремої особи, суспільства, держави в певній галузі» [5, с. 209].

«Тлумачний словник української мови» Д.М. Ушакова визначає потенціал як фізичне поняття, що характеризує величину потенційної енергії в певній точці простору, а також як сукупність коштів, умов, необхідних для ведення, підтримки, збереження чого-небудь [61, с. 339].

З позиції системного підходу потенціал являє собою системну сукупність можливостей і здібностей індивідів, соціальних груп і суспільства в цілому, які формуються їх діями, взаємодіями і відносинами, забезпечуючи суспільне відтворення. У певних умовах і при наявності необхідних ресурсів потенціал реалізується у праці, непорушна і зворотний зв'язок: потенціал забезпечує дії,

взаємодії, відносини і соціальну діяльність його носіїв» [13, с. 181]. Потенціалу характерні наступні взаємозалежності:

1. Структура і характеристика потенціалу визначаються відповідною структурою полів соціального простору і взаємодіями акторів в його полях. Отже, зміни потенціалу ініціюють зміни структури соціального простору і характеру взаємодії в його полях.

2. Структура і сутнісні властивості полів соціального простору визначаються реалізованими в них функціями, характером і особливостями соціальних взаємодій.

3. Структура і сутнісні характеристики потенціалу обумовлюються і змінюються в залежності від кількісних і якісних показників людського потенціалу, що визначає здатність до відтворення соціального потенціалу.

Таким чином, під поняттям потенціал будемо розуміти міць, сила, перспектива розвитку, у нашому випадку, соціального супроводу потерпілих із зони посткатастрофи.

Сутність поняття «супровід». З цією метою звернемося до найбільш авторитетних тлумачних словників: тлумачний словник живої великої російської мови В.І. Даля пропонує наступне тлумачення «проводжати, супроводжувати, йти разом з будь-ким, для проводів, переважатиме, слідувати» [5, с. 99];

Словник Д.Н. Ушакова дає кілька тлумачень: 1. У супроводі кого-небудь (чого-небудь), разом з ким-небудь (чимось), супроводжуваний ким-небудь (чимось). У супроводі друзів. 2. Те, що супроводжує будь-яке явище (процес). [61, с. 95].

Таким чином, за допомогою різних тлумачних словників ми проаналізували етимологію терміна «супровід» і довели, що супровід являє собою спільні дії людей по відношенню один до одного.

У соціальній роботі, понятійний і категоріальний апарат якої частково запозичений з інших дисциплін: педагогіки, психології, соціальної філософії, соціології та ін. Сьогодні існує поняття «соціальний супровід». Так

І. А. Липський вважає соціальний супровід окремою і специфічною технологією, повністю несвідомих до профілактики, допомоги, підтримки [29, с. 51].

Л.В. Мардахаєв дає таке визначення: «соціальний супровід – є спільний рух (взаємодія) соціального працівника (супроводжуючого, суб'єкта супроводу) і клієнта, потерпілого (супроводжуваного, об'єкта супроводу) на основі прогнозування суб'єктом перспектив поведінки і самовияву в ситуації розвитку, спрямованого на створення умов і забезпечення найбільш доцільної допомоги і підтримки» [35, с. 9].

У тлумачному словнику слово «супроводжувати» трактується як «слідувати разом, знаходитися поруч, супроводжувати чогось, проводити одночасно, доповнювати». Соціальний, психологічний і соціально–педагогічний процес являє собою з цієї точки зору взаємодію двох рівноправних суб'єктів, партнерів, де соціальний працівник та потерпілий «йдуть разом», а не «провідний і ведений». В обох сторін відбувається в результаті взаємодії формування певного досвіду, формується рефлексивна позиція, відбувається взаємопідтримка і взаємостимулювання. Таким чином, особливістю супроводу є специфічна позиція суб'єктів.

Термін «соціальний супровід» як технологія допомоги людям в складній життєвій ситуації з'явився і в теорії соціальної роботи. Але все активніше його стали використовувати саме практики соціального обслуговування населення в нашій країні. Практика надання соціальних послуг в нашій країні показала, що не всі види надання допомоги можна звести до обслуговування, підтримки, забезпечення. Соціальний супровід здійснюється шляхом залучення організацій, що надають таку допомогу. Заходи щодо соціального супроводу відображаються в індивідуальній програмі» [39, с. 118].

Соціальний супровід – це процес двосторонній, де і помічник (у нашому випадку це соціальний працівник), і його вихованець (у нашому випадку потерпілий із зони посткатастрофи) формують в собі найважливіші новоутворення, активізують один у одного моральні якості і «вирощують»

індивідуальність – кожен свою. Безсумнівно, відчутна важливість застосування концептуальних ідей в супроводі на практиці, особливо в соціальній роботі, в якій вже закладена ідея співчуття, допомоги, розуміння, толерантності. Як вже говорилося раніше, ідеї соціального супроводу формувалися виходячи з таких понять, як підтримка, допомога, захист.

Аналізуючи різні трактування цього поняття, можна виділити наступні характерні риси:

Соціальна дія. Одна з ключових характеристик, заснована, перш за все, на спільній соціальній активності діяльності людей, орієнтованої на інших людей. У своїй теорії соціальної дії, створеної німецьким соціологом М. Вебером ще в кінці XIX – початку XX ст., автор говорив про дослідження саме раціональної поведінки, при якому індивід, який здійснює діяльність усвідомлює сенс і мету своїх вчинків, при цьому не залишаючи місця емоціям і почуттям. Зіставляючи типи соціальної дії, виділені автором з сучасним розумінням соціального супроводу, можна говорити про те, що воно, перш за все, відноситься до ціленаправленої дії, тобто, усвідомленої дії, спрямованої на досягнення певної мети, де мета виступає в якості мотиву.

Високий ступінь пристосованості до будь-яких змін, обумовлена інтенсивністю соціальних змін в безперервному процесі трансформації культури, суспільства в цілому. Дана характеристика тісна пов'язана з поняттям наступності, що означає процес передачі і засвоєння певних соціальних і культурних цінностей від покоління до покоління, від однієї стадії розвитку суспільства в іншу [11, с. 32].

Нормативність. Під «нормативністю» ми розуміємо здатність впорядкування суспільних відносин, відносин, які несуть як суб'єкт–суб'єктний, так і суб'єкт–об'єктний характер. Говорячи про соціальний супровід як про соціальну практику, відносин між фахівцем, тобто, особою, що здійснює супровід на професійній основі і потерпілим (суб'єкт-об'єктний характер) і відносин між фахівцями, які здійснюють соціальний супровід по відношенню до потерпілого (суб'єкт-суб'єктний характер). У свою чергу, в якості

інструментів регулювання і впорядкування відносин в соціальній сфері виступають звичаї, традиції, вдосконалення нормативно–правової бази і т. ін.

Відтворюваність. Так як супровід це вид соціальної діяльності, яка передбачає взаємодію різних членів суспільства, де останнім розглядається як «жива» цілісна соціальна система, то здатність її відтворення, є функціональною складовою, яка б показала життєздатність моделі соціального супроводу в цілому.

Тиражованість. Можливість поширення і трансляція отриманого досвіду (найчастіше позитивного) є невід'ємною характеристикою соціальної практики, яка б показала з одного боку її значимість і актуальність в даний час, а з іншого боку – ефективність і результативність її застосування. Справедливо зазначити, що дане твердження можна застосувати і до соціального супроводу

Таким чином, в законодавство вводиться новий термін «соціальний супровід». Спектр послуг, що входять в дане поняття досить широкий, але передбачає саме створення оптимальних в кожному конкретному випадку для споживача соціальних послуг умов, що дозволяють вирішити існуючі проблеми. Саме потенціал технології супроводу робить його затребуваним як в сучасній науці, так і практиці.

Супровід передбачає ситуативність, цілеспрямованість, комплексність, безперервність, тривалість, стимулювання мотивації, прогнозований результат. Як технологія, супровід ґрунтується на виділенні певного алгоритму, що дозволяє в кожному конкретному випадку створити умови для активізації внутрішнього потенціалу суб'єкта, що потребує такому супроводу.

Катастрофа (від грец. Katastrnphe – переворот, знищення, загибель) – це раптове лихо; подія, що несе за собою трагічні наслідки. Зазвичай катастрофи пов'язують з великими людськими жертвами, серйозним збитком здоров'ю людей, руйнуванням або знищенням різного роду об'єктів і матеріальних цінностей у значних розмірах, широкомасштабним погіршенням стану навколишнього природного середовища та іншими трагічними подіями.

Зона посткатастрофи – територія, що зазнала лиха внаслідок впливу руйнівних природних сил або найбільшого антропогенного впливу, які спричинили за собою передчасну загибель (в тому числі смерть від хвороби), масові захворювання людей, появи зон різкого загострення потреб населення в основних засобах існування, масові повені, землетруси тощо.

Поняття «потерпілий» відноситься до актуальних правових проблем дослідження сучасного суспільствознавства. Як значуще засіб осягнення об'єктивної реальності дане поняття носить багатofункціональний характер, виконує різні евристичні і практичні функції. В якості базисного і ключовий термін віктимології, інструменту пізнання, поняття «потерпілий» нерозривно пов'язане зі злочином, злочинцем і злочинністю. Тому для даної науки дослідження природи і сутності, кримінально-правових і процесуальних аспектів становить значний інтерес.

Слід також визнати, що у вітчизняній віктимології, поряд з поняттям «потерпілий», використовується термін «жертва». Їм оперували автори перших найбільш значних робіт і багатьох наступних публікацій в цій галузі. Склалася певна традиція і в той же час необхідність вирішити, який з цих термінів найбільш адекватно і об'єктивно відображає ситуацію реальність.

Для віктимології, предмет якої – постраждалі в будь-яких ситуаціях некримінального характеру, терміну «жертва» цілком достатньо. Однак сучасна дійсність настільки суперечлива і багатогранна, що не дозволяє одним терміном охопити всю швидко змінюється реальність і досить повним чином її описати. Часто прості аналогії і нівелювання реальності не розкривають справжню картину подій, особливо коли мова йде про особу, якій шкода заподіяна безпосередньо злочином. Це теж жертва, але в зовсім іншому правовому полі.

Очевидно, що необхідний термін, що враховує всі обставини складної реальності, а саме «потерпілий». Відмова від його використання в віктимології практично ставить знак рівності між жертвою будь-яких проявів життєдіяльності людини і жертвою злочинця, а в більш вузькому плані –

безпосередньої й опосередкованої, потенційної і реальної жертвою, яким, власне, і є потерпілий від злочину. Відсутні будь-які підстави побоюватися, що використання поряд з терміном «жертва» поняття «потерпілий» може привести до змішання відповідних їх змісту.

Ми згодні з точкою зору Л.В. Франка, який відзначав, що віктимологічний зміст поняття потерпілого не повинно бути пов'язане з процесуальним визнанням громадянина таким [63, с. 467].

У віктимологічному плані потерпілий – це безпосередня жертва злочину, що і виправдовує використання в науці як рівнозначних обох термінів, що позначають феномен жертви.

Однак видається більш логічним при позначенні жертв–носіїв кримінальної обумовленої і тим більше реалізованої віктимності оперувати переважно терміном «потерпілий».

Враховуючи специфічність наукової розвідки, під поняттям потерпілий будемо розуміти особу, якій нанесено моральну, матеріальну, психологічну чи будь-яку іншу шкоду.

Отже, в цьому розділі було уточнено такі основні поняття наукового дослідження, зокрема «потенціал», «соціальний супровід», «катастрофа», «зона посткатастрофи», «потерпілий».

1.3. Принципи та методи дослідження потенціалу соціального супроводу постраждалих із зон посткатастроф

Логіка наукового дослідження відображає певні наукові принципи. Сутність принципу об'єктивності полягає в тому, що сам історичний процес вивчається нами шляхом критичного аналізу історичних джерел, що є безпосереднім адекватним відображенням у різноманітних формах минулого щодо поглядів на розвиток та становлення явища як соціального супроводу та його форм та актів діяльності.

Наступний принцип – принцип історизму. Сутність принципу історизму відіграє визначальну роль в процесі висвітлення генези становлення соціальної роботи та її виду як соціальний супровід, конституювання і трансформації соціальної теорії в той чи інший історичний період, дослідження місця і значення дефініцій дослідження через призму соціально-філософського сприйняття.

Системний принцип у нашому аналізі допоможе провести комплексне дослідження соціального супроводу, який розглядається нами як система, як єдине ціле з узгодженим функціонуванням усіх елементів і частин.

Принцип комплексності при дослідженні категорій і понять, які використовуються у науковій розвідці, дає повний розгляд головних характеристик соціального супроводу та посткатастрофи. Тільки у такому випадку вони наповнюються конкретним змістом і одержують визначений соціальний зміст.

У дослідженні застосовується і метод сходження від абстрактного до конкретного, який передбачає виділення у конкретному двох сторін: по-перше, чуттєво-конкретного, власне дійсності, яка виступає вихідним пунктом наукового дослідження; по-друге, конкретного у мисленні, яке виступає як процес синтезу після розчленування цілого на окремі сторони, елементи, їх відокремленого дослідження та наступного вивчення в усьому комплексі взаємозв'язків і єдності різноманітних проявів з численними визначеннями соціального супроводу.

Єдність теорії та практики (пояснювальний принцип наукового пізнання та завдання науки на службі практиці) дає зрозуміти весь потенціал наукової роботи. З точки зору теорії які саме існують теоретичні бази дослідження супроводу потерпілих в надзвичайних ситуаціях, з точки зору практики – як теорія втілюється емпіричні дослідження, що саме використовується при застосуванні соціального супроводу потерпілих із зон посткатастроф.

На основних принципах дослідження будуються найголовніші підходи та методи наукової розвідки.

Методологія (від грецького – слово, поняття, вчення) система принципів і способів організації і побудови теоретичної і практичної діяльності, а також вчення про цю систему. Система спеціально апробованих правил і нормативів пізнання і дії, які співвідносяться із властивостями і законами дійсності. Методологічну основу дослідження даної теми складає наука методологічних підходів, зокрема системний підхід, який аналізує соціальні служби, що забезпечують соціальний супровід потерпілим із зон посткатастроф як системно утворюючу характеристику населення, складну цілісну систему у взаємозв'язку з оточуючим суспільством та державою в цілому. Також зазначені суб'єкти виступають системою взаємопов'язаних елементів, як наприклад, установи, підприємства, відповідні інститути, які взаємодіють через призму допомоги між собою так із державною службою соціальної роботи тощо.

Структурно-функціональний підхід передбачає дослідження внутрішньої будови системи соціального супроводу, котра складаються з множини взаємопов'язаних елементів, яка забезпечує цілісність системи. Елементами виступають етапи підготовки реалізації соціального супроводу та суб'єкти, як соціальні служби, центри, спеціалісти даної категорії тощо. Функціями виступають цільові, що ставлять за мету реабілітації потерпілого, соціалізацію його та інтеграцію в оточення, а також інструментальні, які застосовують технології соціальної роботи із жертвами катастроф.

Соціально–комунікаційний підхід, що являє собою обмін між людьми або іншими соціальними суб'єктами цілісними знаковими повідомленнями, у яких відображені інформація, знання, ідеї, емоції тощо, обумовлений цілим рядом соціально значимих оцінок, конкретних ситуацій, комунікативних сфер і норм спілкування, прийнятих у даному суспільстві. Це означає саме сприйняття потерпілими засоби та методи застосування соціального супроводу соціальними службами.

Інституціональний підхід, який розглядає соціальні служби як інститути, що покликані надавати соціальний супровід потерпілих із зон посткатастроф.

В роботі застосовуються такі методи як порівняльно-історичний метод, який дає змогу вивчати соціальні події та явища, пов'язуючи їх з історичними умовами, а також якісними змінами на різних етапах розвитку, що й характерне для становлення соціального супроводу як феномену. Також суттєвим з точки зору психологічної обстановки – біхевіоральний метод, який характеризується як спосіб дослідження суспільних явищ щодо аналізу поведінки окремих людей та груп (поведінка потерпілих при застосуванні соціального супроводу).

Аналіз і синтез – взаємообумовлені методи пізнання. Аналіз – мислене розчленування цілісного предмета на його частини, виділення окремих ознак, властивостей предмету і вивчення їх як певних елементів цілого.

Аналітичний метод спрямований на визначення внутрішніх тенденцій і можливостей предмету. У нашій роботі даний метод застосовуються для дослідження особливостей характеристик соціального супроводу, нормативно-правового забезпечення діяльності соціальних служб.

Синтез – зворотній процес – мислене поєднання в єдине ціле розчленованих частин предмету. Синтетичний підхід в процесі пізнання передбачає, вміння побудувати цілісний образ, модель досліджуваного предмета. Даний метод доцільно використовуються при дослідженні концепцій уточнення явища як соціальний супровід.

Індуктивний і дедуктивний методи пізнання – загальні види розумових міркувань, взаємопов'язані методи пізнання.

Дедукція – достовірний впродовж в процесі переходу від більш загального знання до менш загального. Даний метод наукового пізнання застосовуються для дослідження уточнення понять, цілей та завдань соціального супроводу.

Індукція – загальний висновок, що робиться, виходячи зі знання про загальне чи часткове, тому доречно такий метод застосували при аналізі соціально-психологічного впливу соціального супроводу потерпілих із зон посткатастроф.

Отже, за допомогою використання сукупності вищезгаданих принципів та методів можна чітко визначити та дослідити теоретичні аспекти феномену соціального супроводу на сучасному етапі розвитку суспільства та використати наукові доробки для вироблення напрямків оптимізації роботи соціальних служб у підтримці потерпілих із зон посткатастроф.

Таким чином, підсумовуючи перший розділ, розглянули генезу соціального супроводу потерпілих із зон посткатастроф. Походження, дослідження соціального супроводу отримала свій розвиток в наукових працях Т.В. Анохін, В.П. Бедерханової, Н.Ю. Кореневої, Л.Л. Олиференко і ін. Під соціальним супроводом в даному випадку автори розуміють процес консультування, заохочення максимальної самостійності особистості в дозволі власної проблемної ситуації при мінімальній участі соціального працівника.

Наведено приклади в історичному вимірі катастрофи, що мали рушійний вплив на світ в цілому: Чорнобильська АЕС, аварія на АЕС Фукусіма–1 стихійні лиха: ураган «Катріна» (2005), землетрус на о. Гаїті (2010 рік.), Повінь на Далекому Сході (2013р.). Події 11 вересня 2001 року в США тощо.

При дослідженні основних понять наукової розвідки, були уточнені такі дефініції:

потенціал – міць, сила, перспектива розвитку; соціальний супровід – є спільний рух (взаємодія) соціального працівника (супроводжуючого, суб'єкта супроводу) і клієнта, потерпілого (супроводжуваного, об'єкта супроводу) на основі прогнозування суб'єктом перспектив поведінки і самовияву в ситуації розвитку, спрямованого на створення умов і забезпечення найбільш доцільної допомоги і підтримки; катастрофа – це раптове лихо; подія, що несе за собою трагічні наслідки; зона посткатастрофи – територія, що зазнала лиха внаслідок впливу руйнівних природних сил або найбільшого антропогенного впливу, які спричинили за собою передчасну загибель тощо.

При дослідженні використані такі принципи як системності, історизму об'єктивності. Загальнонаукові методи як аналіз та синтез, індукція та дедукція,

а також методологічні підходи-структурно-функціональний, соціально-комунікаційний, історико-порівняльний тощо.

РОЗДІЛ 2

ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОТЕНЦІАЛУ СОЦІАЛЬНОГО СУПРОВОДУ ПОСТТРАЖДАЛИХ ІЗ ЗОН ПОСТКАТАСТРОФ

2.1. Сутність, зміст та принципи соціального супроводу постраждалих як об'єкта соціальної роботи

Соціальний супровід постраждалих розглядається як новий вид державної допомоги, що включає комплексну підтримку, і як сучасна технологія професійної діяльності фахівців соціальної сфери. Соціальний супровід є міжвідомчою і міждисциплінарною технологією, в реалізації якої беруть участь фахівці різних відомств – освіти, охорони здоров'я, юридичних організацій тощо. До даного виду діяльності, при необхідності, можуть бути підключені і соціально орієнтовані громадські організації, волонтери. Основним методологічним інструментом для організації соціального супроводу потерпілих є загальні методичні рекомендації, розроблені на основі результатів пілотних регіонів держави. На фундаменті зазначених програм в багатьох регіонах розроблені варіативні моделі соціального супроводу, впроваджується технологія соціального супроводу, проводиться організаційна робота.

Реалізуються наступні напрямки діяльності:

- розробка нормативно-правової та інформаційної бази, локальних нормативних актів щодо впровадження нової технології;
- сприяння ефективних змін в системі соціального обслуговування та підтримки;
- забезпечення ефективної взаємодії фахівців різних відомств;
- організація роботи з профілактики важких життєвих ситуацій, мінімізації їх наслідків;
- сприяння успішній соціальній адаптації потерпілих;
- оновлення методів і методик роботи з потерпілими;

– зміцнення і розвиток людських ресурсів.

Соціальний супровід як механізм, спрямований на сприяння потерпілим у кризових ситуаціях як катастрофи та надзвичайні ситуації у вирішенні особистісних проблем, як системну діяльність по наданню допомоги у вирішенні соціальних проблем, як зберігаюча технологія, спрямована на підвищення якості життя потерпілої людини, підтримання її активності і зміцнення ресурсів. Відповідно, соціальний супровід виступає як комплексна діяльність, спрямована на надання потерпілим різних видів допомоги, надання сприяння в створенні сприятливих умов для розвитку людини» [3, с. 163–178].

З організаційної точки зору, система соціального супроводу складається з взаємозв'язаних і взаємодіючих органів соціального обслуговування, опіки та піклування, охорони здоров'я, освіти, внутрішніх справ, праці та зайнятості. У середині даної системи здійснюється профілактика і терапія кризових ситуацій, попередження психологічних проблем тощо [4, с. 18–23].

Соціальний супровід включає в себе різні аспекти допомоги потерпілим, підвищення їх соціального статусу, формування нових соціальних навичок і практик усвідомленого розвитку життя після катастроф. Важлива умова організації соціального супроводу – це виявлення ресурсів потерпілого, готовності їх брати участь в процесі соціального супроводу, прикладати конкретні зусилля до подолання важкої життєвої ситуації. [5, с. 385–388].

З позиції застосовуваних соціальних технологій, в системі соціального супроводу можна виділити його адаптаційний і профілактичний рівні. Адаптаційний рівень соціального супроводу – є процес реалізації заходів супроводу, спрямований «на забезпечення взаємного прийняття та звикання потерпілого до ситуації, що з ним сталася. На профілактичному рівні соціального супроводу процес реалізації заходів супроводу спрямований на попередження кризової ситуації у взаєминах із потерпілим. В обставинах потребу частіше виявляється нерозвиненість навичок і почуттів, психологічні проблеми та проблеми зі здоров'ям.

З позиції соціального і психологічного неблагополуччя потерпілого, в системі соціального супроводу слід позначити його кризовий і екстрений рівні. Процес реалізації заходів супроводу на кризовому рівні спрямований на рішення яскравих конфліктних ситуацій в сім'ї потерпілого після катастрофи чи надзвичайних ситуаціях, таких як порушення міжособистісних стосунків у сім'ї, емоційне відчуження люди від членів сім'ї, часті сварки між батьком і дитиною. На екстреному рівні соціального супроводу реалізації заходів спрямований на збереження психологічної рівноваги, особистісних навичок, інтересів та потреб тощо.

У практиці соціальної роботи державні послуги, що надаються потерпілим, поділяються за ступенем складності життєвої соціальної ситуації після катастрофи. Відповідно, і роботу з даною категорією населення в цих питаннях можна розділити на чотири рівні:

первинна профілактика – індивідуальна, групова робота;

спеціальна профілактика (профілактика II рівня) – робота з потерпілим групи ризику, за заявою, спеціальні послуги;

комплексна соціальна реабілітація потерпілого (Профілактика III рівня) – соціальний патронат,

важкі випадки.

За формою соціальний супровід може бути індивідуальним, коли приймається на супровід один з потерпілий від катастрофи та груповим, коли супроводжуються всі постраждалі.

Зміст соціального супроводу в рамках міжвідомчої взаємодії може включати в себе заходи медичної, психологічної, педагогічної, юридичної та соціальної допомоги.

Медична допомога:

- діагностика стану здоров'я потерпілого;
- організація лікування потерпілого;
- отримання медичних та реабілітаційних услуг;
- проходження медико-соціальної експертизи;

- організація медичного обстеження, диспансеризація;
- лікування та медикаментозне забезпечення потерпілих;
- оформлення санаторно-курортної карти;
- організація проходження психолого-медико-педагогічної комісії;
- протезування, ортезування;
- інше.

Психологічна допомога:

- корекція психологічного стану та сімейних відносин у родині потерпілого;
- інформування про установи, що надають психологічні послуги (місці їх знаходження і графіку роботи);
- поглиблена психологічна діагностика;
- проведення індивідуальної (групової) терапії;
- психологічне консультування;
- робота із соціальним оточенням потерпілого;
- інше.

Педагогічна допомога:

- підвищення батьківської компетентності;
- адаптація до соціального середовища і соціалізація дітей;
- влаштування дітей до групи продовженого дня, дошкільний заклад;
- залучення дітей з обмеженими можливостями здоров'я до корекційно-розвиваючих занять;
- навчання в освітніх закладах дітей;
- організація участі батьків і дітей в роботі сімейних клубів, об'єднань;
- підвищення батьківських компетенцій на курсах, лекторіях;
- професійне навчання батьків;
- проведення індивідуальних бесід з неповнолітнім (Батьками);
- оформлення неповнолітнього в бібліотеку, різні секції, гуртки, організація участі неповнолітніх в походах, спортивно-масових заходах;

- сприяння в організації сімейного дозвілля (екскурсії, поїздки, свята);
- сприяння в професійній орієнтації неповнолітніх, їх професійному навчанні;
- сприяння в організації літнього відпочинку дітей;
- інше.

Юридична допомога:

- оформлення або переоформлення документів, отриманні встановлених законодавством пільг і виплат;
- сприяння отримання громадянам безкоштовної юридичної допомоги;
- консультування з питань самозабезпечення і поліпшення свого матеріального становища і життєвого рівня відповідно до діючого законодавства;
- консультування з соціально-правових питань (цивільне, житлове, сімейне, трудове, пенсійне, кримінальне законодавство, права дітей, жінок, батьків, інвалідів та ін.);
- забезпечення потерпілого інформацією про цікаві йому законодавчі актах і права в яких торкається питаннях;
- підготовка й направлення відповідним адресатам документів (Заяв, скарг, довідок та ін.), необхідних для практичного вирішення цих питань;
- інше.

Соціальна допомога в:

- отримання матеріальної допомоги (в натуральній формі);
- оформлення соціальних виплат і пільг;
- отримання путівок для відпочинку та оздоровлення неповнолітніх;
- оформлення компенсації оплати за дитячий садок;
- працевлаштування членів сім'ї потерпілого.

Соціальний супровід сімей з дітьми організовується на принципах:

- добровільності соціального супроводу, який передбачає повагу суверенітету та самостійності потерпілого в прийнятті рішення про

необхідність для нього соціального супроводу і укладення договору з організацією соціального обслуговування;

– комплексності, що припускає взаємозалежне і послідовне здійснення заходів суб'єктами соціального супроводу за рішенням проблем потерпілого;

– міжвідомчий, який передбачає досягнення високого ступеня узгодженості між виконавчими органами державної влади, органами місцевого самоврядування, організаціями соціального обслуговування населення та установами соціальної сфери, громадськими організаціями, місцевими громадами та громадянами у вирішенні проблем потерпілого із зон посткатастрофи;

– адресності та доступності, який передбачає надання соціального супроводу потерпілим, які в ньому дійсно потребують для подолання конкретної життєвої ситуації;

– конфіденційності, відповідно до якого не допускається розголошення інформації, віднесеної законодавством держави до інформації конфіденційного характеру, або службової інформації про сім'ю потерпілого від катастрофи, яка перебуває на супроводі, особами, яким ця інформація стала відома у зв'язку з виконанням професійних, службових і (або) інших обов'язків;

– безперервності, що гарантує надання сприяння потерпілому в процесі супроводу на всіх етапах допомоги, аж до повного вирішення проблеми;

– рекомендаційного характеру пропонованих механізмів вирішення важкої життєвій ситуації, що обумовило порушення або загрозу порушення прав дитини, що передбачає самостійність прийняття рішень з актуальних для нього проблем;

– ефективності, що передбачає облік використовуваних фінансових, інфраструктурних, людських ресурсів з очікуваним результатом соціального супроводу, а також облік необхідності активізації власних ресурсів для забезпечення сприятливих умов життєдіяльності потерпілого.

Розглянемо функції соціального супроводу:

1. Діагностико-прогностична функція дозволяє скласти соціально-демографічні, медико-соціальні, соціально-економічні та інші прогнози щодо розвитку конкретної ситуації, що сприяє виробленню об'єктивних управлінських рішень.

2. Обслуговуюча функція обумовлює розвиток відповідної сфери соціального супроводу.

3. Адаптаційна функція відповідає сфері соціальної адаптації (реадаптації). Конкретизація цієї функції в зв'язку з ієрархічним характером групи населення обумовлює значну різноманітність форм і напрямків початковій стадії соціальної адаптації: після стресу – адаптація до нового життя тощо.

4. Реабілітаційна функція обумовлює розвиток і функціонування сфери соціальної реабілітації. Ця функція може реалізовуватися щодо надання медичної та психологічної допомоги після посткатастрофи.

5. Анімаційна функція обумовлює формування і функціонування сфери соціально-культурного розвитку. Вона пов'язана не тільки з організацією дозвілля та має більш широке поле реалізації – вільний час; її завдання – гуманізація вільного часу кожного постраждалого в соціумі.

6. Превентивна (профілактична) функція формує сферу соціальної профілактики та корекції поведінки постраждалого та його сім'ї після надзвичайної ситуації.

8. Корегуюча функція, яка відповідає за корегування та оформлення документів, надання консультації, психологічної підтримки тощо.

9. Організаційно-розпорядницька функція пов'язана з діяльністю тих інститутів і служб соціального середовища, які займаються управлінням, керівництвом, організацією соціально-педагогічного супроводу і розвитком інфраструктури.

10. Функція соціальної освіти формує відповідну сферу. Її зміст розкривається за допомогою таких напрямків діяльності, як організація вивчення, узагальнення та поширення передового досвіду; видання та

поширення наукової, навчальної та методичної літератури; зв'язок з громадськими організаціями, засобами масової інформації тощо.

Таким чином, розкрили сутність соціального супроводу, під яким розуміємо механізм, який спрямований на сприяння потерпілим у кризових ситуаціях як катастрофи та надзвичайні ситуації у вирішенні особистісних проблем, як системну діяльність по наданню допомоги у вирішенні соціальних проблем, як зберігаюча технологія, спрямовану на підвищення якості життя потерпілої людини, підтримання її активності і зміцнення ресурсів.

Отже, було проаналізовано функції соціального супроводу, зокрема діагностичну, організаційно–розпорядницьку, корегуючу, превентивну, реабілітаційну, анімаційну тощо. Розглянув принципи соціального супроводу як ефективності, конфіденційності, адресності, добровільності, безперервності тощо. Зміст соціального супроводу в рамках міжвідомчої взаємодії може включати в себе заходи медичної, психологічної, педагогічної, юридичної та соціальної допомоги.

Розглянувши сутність та зміст соціального супроводу, слід розкрити значення та види катастроф, а також їх вплив на соціальне самопочуття населення.

2.2. Катастрофи: сутність, види

Розгляд феномену катастрофи, людського масштабного лиха, зміст був ще відображено, зокрема, в есхатологічних міфах, різних народів світу, аналіз яких представлений в роботах А.Ф. Лосева, М. Еліаде, Л. Леві-Брюля, К. Леві-Стросса, Дж. Фрезера, І.В. Рака, Н.А. Чмихова тощо.

Починаючи з античних філософів, вся філософська думка була спрямована на виявлення специфіки якісних змін, переходу кількісних змін у якісні, що є сутнісною характеристикою катастрофи, хоча поняття «катастрофа» стало вживатися значно пізніше. У філософії також розглядалися якісні зміни, що відбуваються з людиною, з'ясовувалися її сутнісні риси з

метою визначення шляхів порятунку. Про це писали: Діоген Лаертський, Платон, Лукрецій, Сенека, Плотін, Зенон, Клеанф, Хрисипп, Епіктет, Епікур, Ф. Аквінський, Скотт, Оккам і інші. Так чи інакше, теми трансформації людини в процесі життя торкалися західні філософи: Ф. Бекон, Р. Декарт, Дж. Локк, Ф. Ніцше, І. Кант, А. Шопенгауер, Г. Гегель, Е. Кассирер, М. Вебер, Е. Гуссерль, М. Гартман, А. Швейцер, П.Т. де Шарден, А. Вебер і інші; а також російські науковці: В. Соловйов, С. Булгаков, М. Бердяєв, Л. Гумільов та інші.

Дослідження феномена катастрофи в природничих науках привели до створення природно-наукової теорії катастроф (Ж.Кюв'є); елемент катастрофічності відзначається в антропогенезі і інших теоріях, що відображають розвиток як якісне перетворення чого-небудь (В.Ф.Поршнев, Г. Сельє, К.А. Астаф'єва-Урбайтіс, Н.А. Ясаманов, Й. Дворжак, І.А. Резанов, О.Доброгеев і інші); соціобіологія, зокрема етологія, провела аналіз поведінки і якісних змін людини і тварин, що сприяє виявленню причин антропої катастрофи (К. Лоренц, Н. Тімберген).

Існує геометричне моделювання катастроф, математична теорія катастроф. Х. Уїтні, Р. Тома, В.І. Арнольд, Т. Постон математичними методами пояснювали процеси, що становлять катастрофу, аналізували її динаміку.

У.Р. Ешбі довів теорему і вивів закон необхідної різноманітності, який говорить про те, що система здатна впоратися з вирішенням проблеми, яка має різноманітність, в разі якщо вона (система) має ще більшу різноманітність або здатна створити в собі цю різноманітність. Б.С. Флейшман пропонує математичні вирази для кількісної оцінки граничних властивостей системи, а також пов'язує складність поведінки зі складністю структури системи.

Синергетика, систематизуючи все знання про катастрофу, отримані в різних галузях науки, розглядає динаміку катастрофи, виділяючи її стадії, з описом їх сутнісних характеристик: Г. Хакен, І. Пригожин, С. Курдюмов, І. Стінгерс, Е. Князева, Р. Рільке, В. Буданов, В. Войцеховіч і інші.

Великі аварії, катастрофи або стихійні лиха на різних континентах нашої планети відбуваються практично щодня і наша країна, в даному випадку, не є

винятком. Держава і суспільство приділяє пильну увагу даній проблемі, при цьому державним органам влади доводиться вживати заходів щодо забезпечення безпеки населення, захисту життя і здоров'я громадян, культурних цінностей, об'єктів національного надбання та навколишнього середовища при надзвичайних ситуаціях, а також надання допомоги постраждалим від таких подій, при яких порушені умови життєдіяльності [52, с. 141].

В цілому катастрофи мають негативний вплив на функціонування держави: відбувається втрата ресурсів, спрямованих на соціально–економічний розвиток. При виникненні таких ситуацій, в залежності від специфіки та рівня фінансових вкладень, які здійснюються програми розвитку можуть бути переорієнтовані з метою насичення програм з ліквідації або мінімізації наслідків надзвичайних ситуаціях. Внаслідок чого, погіршується інвестиційна ситуація, можливо різке підвищення числа безробітних і спад активності на ринку в регіоні НС, що в свою чергу, веде до стагнації економіки, робить украй негативний вплив на приватний сектор, який змушений нести як прямі збитки, так і збитки непрямого характеру.

Під надзвичайною ситуацією прийнято розуміти обстановку на певній території, що склалася в результаті аварії, небезпечного природного явища, стихійного чи іншого лиха, яке може спричинити або спричинило за собою людські жертви, шкоду здоров'ю людей або навколишньому природному середовищу, значні матеріальні втрати і порушення умов життєдіяльності людей [70, с. 91].

Попередженням надзвичайної ситуації, є комплекс завчасно здійснюваних заходів, сутність яких спрямована на максимально можливу мінімізацію ризику виникнення катастроф, а також на захист життя і здоров'я громадян, зменшення розмірів завданих збитків навколишньому середовищу і матеріальних збитків при їх виникненні.

Надзвичайні ситуації, лиха і катастрофи становлять значну загрозу для населення і територій всіх країн світу. При цьому в залежності від генезису цих загроз вони поділяються на навмисні і ненавмисні, а всередині останніх – на

техногенні (технологічні), природні (стихійні лиха) і комбіновані, або змішані (природно–антропогенні).

За критерієм масштабів руйнівної дії – на надзвичайні ситуації локального, регіонального, національного і глобального характеру, за критерієм ступеня (глибини) такого впливу на соціально–економічні та / або екологічні системи – на надзвичайні (екстремальні) ситуації, лиха і катастрофи [60, с. 129].

Техногенні аварії та катастрофи можуть класифікуватися за галузевими і виробничими ознаками, включаючи промислові, транспортні та інші надзвичайні ситуації, і далі – всередині, наприклад класу транспортних аварій і катастроф – на залізничні, повітряні, водні або автомобільні тощо. За критерієм руйнівного фактора вони поділяються на витоки (викиди або скиди) хімічних або радіоактивних речовин, вибухи, пожежі [60, с. 130].

Катастрофи, викликані природними явищами включають в себе:

1. Небезпечні геофізичні явища, які проявляються у вигляді землетрусів різного походження, наслідків активної діяльності вулканів і виверження.

2. Небезпечні геологічні явища, які проявляються у вигляді сходження селевих потоків, лавин, зсувів, осипів, обвалів, змиву схилів, просадки або провалу земної поверхні різного походження, пилових бур і ерозії земної поверхні.

3. Метеорологічні і небезпечні агрометеорологічні явища, які проявляються у вигляді бур, ураганів, смерчів, високошвидкісних шквалистих вітрів, зливи, великого граду, посухи, суховію, а також аномальних снігопадів, ожеледиці, морозу, хуртовини, спеки, туману і заморозків.

4. Морські небезпечні гідрологічні явища, які проявляються у вигляді тропічних циклонів, цунамі, 5 бального і більш сильного хвилювання і коливання рівня моря, сильного вітру в портах, раннього крижаного покриву і напору льодів, інтенсивного дрейфу криги, освіти непрохідного або важкопрохідного льоду, обледеніння суден, портових споруд і комунікацій.

5. Небезпечні гідрологічні явища, які проявляються у вигляді повеней, дощових паводків, заторів, критичного зниження рівня води, раннього льодоставу і появи льоду на судноплавних водоймах.

6. Небезпечні гідрогеологічні явища, які проявляються у вигляді критично низького або високого рівня ґрунтових вод.

7. Природні пожежі, які проявляються у вигляді пожеж лісових, степових і хлібних масивів, торф'яних пожеж, пожеж горючих підземних копалин.

8. Ураження людей інфекційними захворюваннями, які проявляються у вигляді поодиноких випадків особливо небезпечних екзотичних інфекційних захворювань, випадків групових небезпечних інфекційних захворювань, епідемічного спалаху небезпечних інфекційних захворювань, пандемії, інфекційних захворювань людей не виявленої етіології.

9. Інфекційна захворюваність сільськогосподарських тварин, які проявляються у вигляді поодиноких випадків екзотичних та особливо небезпечних інфекційних захворювань, епізоотії, інфекційних захворювань сільськогосподарських тварин з не виявленої етіологією.

10. Поразка сільськогосподарських рослин хворобами та шкідниками, які проявляються у вигляді прогресуючої епіфітотії тощо.

Природні лиха, в свою чергу, в залежності від лежачих в їх основі небезпек можуть бути класифіковані на викликані землетрусами, повенями, тайфунами, штормами, засухами, виверженнями вулканів і екстремальними температурами [65, с. 40].

Також передбачають виділення геофізичних (землетрусу, вулкани, лавини), гідрометеорологічних (шторми, урагани, повені, селі), кліматологічних (екстремальні температури, посухи, природні, в тому числі лісові, пожежі) і біологічних (епідемії, епізоотії) надзвичайних ситуацій [10, с. 76].

На наш погляд, дана типологія є істотним кроком вперед в порівнянні з попередніми класифікаціями, але тим не менше вона не є вичерпною; в залежності від цілей і завдань типології лих і катастроф може бути використана й інша їх класифікація.

Катастрофа вважається великою, якщо число загиблих перевищує 2000 чоловік, і / або число залишилися без даху над головою перевищує 200 000 чоловік, і / або різко знижується ВВП країни, і / або країна стає залежною від міжнародної допомоги.

Наслідки деяких техногенних катастроф впливають на здоров'я і соціальне самопочуття населення протягом тривалого часу. Наприклад, для постраждалих і ліквідаторів катастрофи на Чорнобильській АЕС, крім медичних наслідків від радіоактивного випромінювання, характерні багаторічний стрес, часті самообмеження в споживанні цінних продуктів харчування, обумовлені страхом вживання радіонуклідів, більш висока в порівнянні з середніми показниками по країні загальна захворюваність дорослого населення і статистика самогубств [65, с. 23].

При цьому проблема носить не тільки соціально–гуманітарний, а й соціально–економічний характер. Загибель і втрата працездатності частиною населення відображаються на економіці країни, перш за все на локальному та регіональному рівнях, причому нерідко протягом тривалого часу; а в разі надзвичайних ситуацій державного характеру – і на макроекономічні індикатори, як правило.

До найбільш характерних надзвичайних ситуаціях техногенного характеру відносяться:

1. Транспортні аварії і катастрофи;
2. Пожежі, загрози вибухів і вибухи;
3. Аварії з загрозою викиду і з викидом хімічно небезпечних речовин;
4. Аварії з загрозою викиду і з викидом радіоактивних речовин;
5. Аварії з загрозою викиду і з викидом біологічно небезпечних речовин;
6. Раптове обвалення будівель, споруд;
7. Аварії на електроенергетичних системах;
8. Аварії на комунальних системах;
9. Гідродинамічні аварії.

У тих випадках, коли нормальне життя порушується різними ситуаціями природного та техногенного характеру забезпечення громадського порядку та безпеки має виняткове значення.

Отже, в сучасних умовах до співробітників соціальної роботи пред'являються особливі вимоги, вони повинні володіти знаннями, які дозволяють усвідомлено діяти в особливих умовах, вміти точно визначити рівень небезпеки в обстановці, що склалася, володіти навичками використання засобів індивідуального захисту і активно діяти з метою захисту населення від негативних наслідків надзвичайних ситуацій [40, с. 291], захоплених стихійним лихом і збереження державної власності і майна громадян.

Таким чином, було розглянуто концепції вивчення катастроф, класифікацію та види надзвичайних ситуацій.

2.3. Застосування соціального супроводу постраждалих із зон посткатастроф: зарубіжний досвід

Англосаксонська модель соціального супроводу, яка використовується Великобританією та Ірландією, дуже специфічна. В її основі лежить доповідь англійського економіста У. Беверіджа, представленого уряду в 1942 р. Обґрунтувавши необхідність перерозподілу доходів на користь соціальних груп з низькими доходами, У. Беверідж запропонував організувати систему соціального супроводу, по–перше, на принципі загальності (універсальності), тобто поширити її на всіх, хто потребує матеріальної допомоги громадян, і, по–друге, на принципі однаковості і уніфікації соціальних послуг, що виражалось в однаковому розмірі пенсій та допомог, а також умов їх виплат незалежно від розміру втраченого доходу [1, с. 35].

В основі цієї моделі лежала ідея про те, що будь–яка людина незалежно від її належності до активного населення має невід'ємне право на мінімальний соціальний супровід у тяжку кризову ситуацію життя, а значить, залежність соціальних виплат від попередніх відрахувань суперечить ідеї рівності людей.

Таким чином, модель У. Беверіджа передбачає не професійну (як в моделі О. Бісмарка), а національну солідарність. Фінансування подібних систем соціального захисту та соціального супроводу проводиться як за рахунок страхових внесків, так і з загального оподаткування. На відміну від бісмарківської ця модель включає соціальне страхування з досить низькими виплатами і соціальну допомогу, яка грає тут домінуючу роль. Крім того, для неї характерно широке застосування перевірки доходів, обов'язкової для отримання допомоги.

Скандинавська модель. Ця модель соціального супроводу характерна для Данії, Швеції і Фінляндії. Відмітна риса скандинавської моделі – універсальність, широке охоплення всіх верств населення, різних соціальних ризиків і життєвих ситуацій, які вимагають підтримки суспільства. Соціальні послуги, як правило, гарантуються всім жителям країни і не обумовлюються зайнятістю і сплатою страхових внесків. Не в останню чергу це досягається за рахунок активного перерозподілу політики держави, спрямованої на вирівнювання доходів.

Дорожнеча подібної системи (в Швеції рівень оподаткування один з найвищих в світі) в повній мірі компенсується високим ступенем соціальної захищеності населення, відсутністю різких контрастів між багатством і бідністю і, відповідно, високої політичної і соціальної стабільності.

Другим за важливістю принципом моделі, найбільшою мірою реалізованим в Швеції, є принцип солідарності. Його суть в тому, що всі громадяни так само і незалежно від соціального статусу беруть участь у фінансуванні системи соціального захисту та соціального супроводу, вносячи своїм доходам внесок.

Фінансування систем соціального захисту здійснюється переважно за рахунок коштів загального оподаткування, хоча певну роль відіграють страхові внески підприємців і найманих працівників. Єдина частина соціального захисту, виділена із загальної системи, – добровільне і кероване профспілками страхування по безробіттю.

Американська модель соціального супроводу. Особливість даної моделі полягає в її децентралізації. У США відсутній інститут державних соціальних гарантій, немає поняття соціальних прав і їх кодифікації (систематизації) на законодавчому рівні.

Американська модель являє собою сукупність різних соціальних програм, що регламентуються або федеральним законодавством, або законодавством штату, або федеральними державними органами та органами управління штатів. Крім того, окремі програми приймаються і місцевою владою. Такий підхід дозволяє досить повно і оперативно враховувати потреби в соціальній допомозі конкретного регіону.

Вельми специфічна модель соціального супроводу в країнах Східної Азії (Південна Корея, Тайвань, Сінгапур, Малайзія та ін.). Серед особливостей, що відрізняють її від західних зразків, можна виділити наступні:

- дуже обмежена роль держави в забезпеченні соціального добробуту населення;
- збереження значної, за західними нормами, ролі сім'ї та місцевої громади у забезпеченні добробуту та отримання послуг населенням;
- високий рівень включення в економічну глобалізацію і сприйнятливості до світових економічних процесів.

Державні соціальні витрати становлять в середньому 7% від ВВП, тоді як в Європейському союзі – 34%, правда, і доходи в розрахунку на душу населення (за паритетом купівельної спроможності) в державах Східної Азії складають в середньому 6,2 тис. дол., а в державах, що входять в даний час в ЄС, – 21,3 тис. дол. Не тільки рівень, а й сама структура соціальних витрат в регіоні кардинально відрізняється від західних моделей: найбільшу частку складають витрати на освіту, дуже незначні за європейськими мірками витрати на соціальне забезпечення і найнижча частка витрат на охорону здоров'я [64, с. 300].

У МВС Чехії психологи включені в команду фахівців з упізнання загиблих в надзвичайних ситуаціях. Концепція процесу пізнання базується на

методології Інтерполу, тісна співпраця з яким почалося після великого стихійного лиха в 2004 році (Цунамі в Індонезії). Інтерпол координує дії команди, яка проводить процес упізнання в разі потреби.

Всі психологи поліції (близько 75 осіб) мають спеціальну підготовку, включені в загальну систему рятувальних сил, беруть участь в процесі пізнання, надаючи необхідну психологічну допомогу і підтримку рідним і близьким загиблих, проводять психологічну підготовку і реабілітацію фахівців команди.

Серед загальних напрямків роботи з дітьми, які постраждали в катастрофі були названі такі заходи: освіта (інформування), розслаблення (адаптація) життя, робота з уявою (візуалізація), лікувальний сон, робота з батьками.

«Формування знань і навичок в надзвичайних ситуаціях та кризової психології – проект Ради Європи» (Австрія) [61, с. 39].

У момент події формується кризова команда допомоги з волонтерів і психологів, яка супроводжує рятувальні роботи та евакуацію протягом перших 72 годин. Далі фахівці команди їдуть. Психологи, які працюють з постраждалими далі, після закінчення часу не мають інформації про те, яку психологічну допомогу потерпілі отримали раніше, яким було їх стан під час рятувальної операції. Взаємодія між фахівцями не налагоджені.

Психологи та волонтери в Угорщині знаходяться в тісному зв'язку, проходять підготовку спільно з соціальними працівниками, пасторами протестантської церкви, співробітниками Червоного хреста і Благодійної організації ордена Мальти.

Волонтери, які залучаються в кризову команду допомоги, можуть бути фахівцями різних напрямків: етнографи, архітектори, культурологи, соціологи, соціальні працівники та ін.

Зазначено на гостру необхідність формування кризової команди допомоги тільки з професійних психологів, визначення офіційного регламенту їх діяльності.

Соціальний супровід постраждалими у надзвичайних ситуаціях в Люксембурзі поділяються на три групи: первинні жертви (безпосередні жертви подій); вторинні жертви (сім'ї первинних жертв); помічники (члени пожежно-рятувальних команд). Служба психологічної допомоги та соціального супроводу працює цілодобово, сім днів на тиждень, і може бути запрошена будь-який з реагуючих служб: швидка допомога, пожежно-рятувальна команда, поліція.

Соціальний супровід включає: психологічна взаємодія, посттравматичний стресовий розлад, стрес, техніки саморегуляції, смерть і горе, мультикультурні і релігійні аспекти. Подальша підготовка і спеціалізації проходять по курсам: дебрифінг, організація психологічної підтримки та соціального супроводу тощо.

Організаційна робота соціальних працівників включає наступні етапи:

1. Гостра фаза: складання надзвичайного плану з ліквідації наслідків, роботи з постраждалими, в тому числі залучення психологів (протягом від декількох годин до декількох днів) [61, с. 60].

2. Відстрочена фаза: робота з пізніми психологічними наслідками (тижні, місяці, роки після події), організація консультацій, допомога у оформленні документів щодо пільг та субсидій тощо.

При ліквідації наслідків масових катастроф в початковій гострій фазі визначається «Гаряча зона» для розміщення первинно постраждалих, вдруге постраждалих та інших, в якій працюють соціальні працівники та психологи. У разі необхідності психологи супроводжують процес евакуації постраждалих із зони катастроф.

Також слід звернути увагу на катастрофи, під час яких соціальні робітники надавали соціальну допомогу та супровід. Перш за все, це Велика Вітчизняна війна і її наслідки. Державна соціальна допомога населенню під час війни і в роки післявоєнної відбудови стала однією із базових потреб суспільства в цілому. Соціальний супровід виражався у наданні пенсій, соціальних гарантій в медичних послугах, курортних путівках, психологічній консультації тощо.

Посткатастрофи стали для сімей військовослужбовців, які загинули під час виконання військового обов'язку. Супровід зазначеної категорії потерпілих виражався у оформленні субсидій, соціальних пенсій тощо.

Найстрашнішими посткатастрофами людства стали техногенні, які забрали тисячі життів. Аварія на Чорнобильській АЕС (26 квітня 1986 р.) Система соціальної реабілітації будується на базі широкого взаємодії урядових інститутів з цивільними рухами, громадськими групами, неурядовими фондами та організаціями.

Основне завдання соціальної реабілітації полягає в стабілізації високого і підвищенні низької якості життя різних соціальних верств і груп населення, яке постраждало від катастрофи, з урахуванням конкретних соціально–економічних і політичних умов.

Посткатастрофне відновлення (реабілітація) територій і поселенських спільнот, різних контингентів потерпілих є складна система соціальної комунікації. Успіх реабілітації безпосередньо залежить від наявності в суспільстві розвиненої структури соціальних інститутів, що здійснюють соціальну роботу, а також від наявності та впливовості соціальних суб'єктів, що складають основу громадянського суспільства, – неурядових, некомерційних форм самоорганізації на різних рівнях соціальної організації суспільства – від поселенських спільнот до регіонів і федерації в цілому.

У США, наприклад, різного роду послуги і посібники можуть отримувати окремі особи, сім'ї, спільноти, громадські та приватні самоврядні організації.

Аварія на АЕС Фукусіма–1 (11 березня 2011р.), велика радіаційна аварія максимального, 7-го рівня за Міжнародною шкалою ядерних подій (INES), що почалася в п'ятницю, 11 березня 2011 року в результаті сильного в історії Японії землетрусу і наступного за ним цунамі.

Затоплення підвальних приміщень, де розташовувалися розподільні пристрої, резервні генератори і батареї, призвело до повного знеструмлення станції і відмови систем аварійного охолодження. Соціальний супровід був у реабілітації психологічного та фізичного станів людей, надання консультування

щодо соціальних пілг рятувальникам та населенню, яке потерпіло від лиха тощо.

Також слід віднести до катастроф і стихійні лиха: ураган «Катріна» (2005), землетрус на о. Гаїті (2010 рік.), повінь на Далекому Сході (2013р.). Соціальний супровід надавався у консультуванні, психологічній підтримці, наданні одягу та матеріалів, грошових компенсацій тощо.

Гострим питанням глобалізаційних умов у сучасному суспільстві стає також чума ХХІ ст. – явище тероризму. Події 11 вересня 2001 року в США потрясли весь світ.

Отже, було розглянуто моделі соціального супроводу, зокрема англосаксонську, американську, скандинавську. Також дослідили приклади застосування супроводу в посткатастрофах як АЕС Фукусіма–1, тероризм, повені та землетруси на островах, тероризм як явище катастрофи тощо.

Таким чином, у другому розділі було розглянуто зміст поняття соціального супроводу, його принципи, функції роботи. Зокрема, під зазначеним поняттям розуміємо механізм, який спрямований на сприяння потерпілим у кризових ситуаціях як катастрофи та надзвичайні ситуації у вирішенні особистісних проблем, як системну діяльність по наданню допомоги у вирішенні соціальних проблем, як зберігаюча технологія, спрямовану на підвищення якості життя потерпілої людини, підтримання її активності і зміцнення ресурсів.

Також були розглянуті функції соціального супроводу, зокрема діагностичну, організаційно–розпорядницьку, корегуючу, превентивну, реабілітаційну, анімаційну тощо.

Вивчив принципи соціального супроводу як ефективності, конфіденційності, адресності, добровільності, безперервності тощо. Зміст соціального супроводу в рамках міжвідомчої взаємодії може включати в себе заходи медичної, психологічної, педагогічної, юридичної та соціальної допомоги. Було досліджено класифікацію посткатастроф.

Розглядаючи застосування соціального супроводу потерпілим із зон посткатастроф, було проаналізовано англосаксонську, скандинавську та американську моделі соціального супроводу, також привів приклади, де соціальні робітники надавали соціальний супровід потерпілим в посткатастрофах.

РОЗДІЛ 3

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОГО СУПРОВОДУ ІЗ ЗОНИ ЧОРНОБИЛЬСЬКОЇ КАТАСТРОФИ В УКРАЇНІ

3.1. Основні принципи і алгоритм соціального супроводу жертв посткатастроф

Соціальний супровід із зон посткатастроф – процес, який має за мету в коротші терміни надати якісну допомогу та соціальний захист потерпілим. Як будь-який механізм зазначений феномен має етапи, за якими соціальні працівники розподіляють обов'язки, залучають підвідомчі установи та організації, координують їх роботу щодо досягнення поставленої мети тощо.

Традиційний підхід до надання послуг в сфері соціальної роботи з громадянами, які постраждали від надзвичайних ситуацій включає в себе кілька етапів, як пише про це І. А. Липський [30, с. 82]:

1. Організаторський етап.

На даному етапі відбувається визначення основних соціальних інститутів і органів, в чюю юрисдикцію входить надання першої допомоги при виникненні надзвичайної ситуації, а також організацію профілактики і керування процесом згодом при оформленні певних пільг та економічних виплат для цієї категорії осіб.

Система попередження і ліквідації надзвичайних ситуацій та катастроф є комплексом відомостей і органів, які здійснюють свою діяльність на місцевому, обласному, регіональному рівнях. Слід зазначити, що на державному рівні цією роботою займається МНС України, на більш низьких рівнях - регіональні центри у справах цивільної оборони, надзвичайних ситуацій, а також центри соціального захисту населення.

Від діяльності цих органів залежить характер і зміст соціальної роботи з особами, які постраждали в результаті виникнення надзвичайних ситуацій різного типу. Саме вдале організаційне супроводження дає змогу раціонально

побудувати план соціального супроводу потерпілих, налагодити взаємодію із структурами, які повинні надати ті чи інші консультації, допомоги, оформлення документів тощо.

2. Функціональний етап.

Після того, як визначені органи влади, установи та організації, що будуть надавати допомогу і рівень, відповідний до виниклої катастрофи, відомства, розробляють основні заходи різного характеру з надання послуг соціальної сфери захисту населення.

Розробка заходу характеризується наявністю планування, тобто, визначення основних цілей і завдань, а також коштів, які повинні бути вкладені для виконання основних вимог щодо забезпечення соціальної роботи. Крім цього, на цьому ж етапі відбувається відбір основних форм впливу і роботи з жертвами катастроф, узгодження діяльності служб з іншими органами соціального і психологічної, економічної допомоги населенню для того, щоб досягти поставлені перед державними установами мети.

3. Етап реалізації.

На даному етапі відбувається здійснення відібраних форм і методів соціальної роботи з категорією осіб, які постраждали від негативного впливу надзвичайних ситуацій різного характеру. Сюди відносяться надання пільг і виплат для описаної категорії осіб, здійснення психосоціальної роботи щодо запобігання появи деструктивної поведінки у жертв надзвичайної ситуації, профілактичні заходи, що розкривають особливості поведінки в разі, якщо надзвичайна ситуація подібного типу виникне знову, а також основні форми протидії появі надзвичайних ситуацій певного характеру на території серед населення, як характеризує її Г. Варданянц [6, с. 12].

Для того, щоб здійснення грамотної соціальної допомоги та забезпечення захисту населенню в контексті надзвичайних ситуацій було найбільш ефективно, передбачається розподіл повноважень між відомствами різної спрямованості і характеру, а також завчасна розробка основних напрямків діяльності в жертвами надзвичайної ситуації.

Таким чином, для того, щоб соціальна робота щодо осіб, які постраждали від катастроф була найбільш ефективною, слід дати опис основних напрямів діяльності соціальних служб, відповідальних за виконання своїх функцій як на початковому етапі (тобто, відразу після отримання звістки про катастрофу), так і на етапі реабілітації. Найбільш повно їх визначає І. А. Зимова [18, с. 59]:

- Аварійно-рятувальні роботи на місці виникнення надзвичайної ситуації;

Основною метою даних робіт є пошук можливих постраждалих, евакуація населення, усунення наслідків надзвичайної ситуації, усунення можливих перешкод, які можуть затримувати надання негайної допомоги жертвам катастрофи. Відповідальними за виконання даних операцій є органи поліції і МНС:

- Правоохоронна діяльність. Сюди відносяться всі можливі спроби запобігти мародерство, грабежі, руйнування особистого майна жертв надзвичайної ситуації безпосередньо під час виникнення вогнища небезпеки і в перші кілька годин після неї.

- Медична допомога. Органи охорони здоров'я і соціального захисту населення зобов'язані надавати первинну медичну допомогу на місці.

Таким чином, ми виділили, що в традиційному аспекті надання послуг з боку органів соціального захисту населення постраждалим від надзвичайних ситуацій входять такі обов'язки:

- надання медичної допомоги;
- надання правових послуг;
- надання психологічної допомоги;
- надання соціальних послуг в сфері захисту прав людини;
- участь в наданні гуманітарної допомоги через взаємодію з громадськими організаціями

Алгоритмом соціального супроводу потерпілих із зон посткатастроф є наступні складові:

Опис надання послуги в службі соціального захисту населення:

Прийом заяви (із зазначенням номера рахунку в кредитній організації) від громадянина про надання допомоги з наданням обов'язкових документів:

- паспорт або інший документ, що засвідчує особу (справжній екземпляр і його копія);
- виписка з будинкової книги;
- документи про доходи всіх членів сім'ї за останні 6 місяців, що передують місяцю звернення;
- довідка служби зайнятості про реєстрацію в якості безробітного (непрацюючим особам працездатного віку, які не мають обмежень до трудової діяльності);
- копія акта про втрату майна, видана державною інспекцією з нагляду за НС;
- копія акта про надзвичайну ситуацію.

Періодичність надання:

У міру необхідності, при зверненні.

результат надання послуги:

- надання соціальної допомоги заявникові у вигляді грошової виплати;
- надання соціальної допомоги заявникові у вигляді натуральної допомоги;
- відмова в наданні допомоги тощо.

Виконавці тобто спеціалісти і із соціальної роботи:

- відділення адресної соціальної допомоги;
- відділення соціальних виплат;
- відділення ЖКП тощо.

Перелік необхідних дій під час надання послуги:

1. Прийом заявника, вітання;

- вислуховування, уточнення потреби;
- надання консультативних послуг;
- реєстрація в «журналі обліку звернень громадян»;
- пошук по комп'ютерній базі даних.

2. У разі відсутності в комп'ютерній базі даних постановка клієнта на облік в центр:

- особиста заява клієнта на постановку на облік;
- заповнення угоди на обробку персональних даних членів сім'ї, в тому числі неповнолітніх;
- заповнення облікової картки клієнта.

3. Оформлення заяви встановленого зразка;

4. Проведення обстеження умов проживання заявника;

- складання акту соціально-побутового обстеження;

5. Підготовка карти обліку клієнта, або особової справи;

6. Надання карти обліку, справи на координаційну раду при адміністрації району;

7. Повідомлення клієнта про призначення соціальної допомоги або про відмову в її призначенні і перерахування матеріальної допомоги на особовий рахунок заявника;

8. Внесення інформації в карту обліку клієнта і комп'ютерну базу даних.

Таким чином, було проаналізовано алгоритм та етапи соціального супроводу потерпілих із зон посткатастроф, звернувши увагу на специфіку роботи управлінь чи служби соціальної роботи, координація та взаємодія з іншими органами виконавчої влади та місцевого самоврядування для надання допомоги та подолання наслідків катастроф.

3.2. Аналіз організації соціального супроводу постраждалих в Чорнобильській катастрофі: досвід України

Двадцять шостого квітня 1986 року в 1 годині 23 хв. на 4-му енергоблоці Чорнобильської АЕС на півночі України сталася аварія (вибух) з руйнуванням активної зони реактора великої потужності типу РВПК-1000 з викидом величезної кількості радіоактивних речовин. Викинуті зі зруйнованої зони реактора в атмосферу радіоактивні продукти поділу розносилися повітряними

потоками на сотні і тисячі кілометрів, приводячи до радіоактивного забруднення територій, роблячи негативний вплив на навколишнє середовище і здоров'я проживає на них населення.

В результаті аварійного радіоактивного викиду найбільшому радіоактивному забрудненню піддалися території України, Російської Федерації і Білорусії, в меншій мірі – республік Прибалтики та ще в меншій мірі – інших європейських країн: Австрії, Болгарії, Угорщини, Італії, Румунії, Польщі, Англії, Туреччині, Греції.

Другим успішним етапом ліквідації надзвичайної ситуації слід вважати операцію по здійсненню масової евакуації жителів м. Прип'яті та інших населених пунктів, організованою органами управління та силами цивільного захисту України. Двадцять сьомого квітня з 14 до 17 годин була проведена евакуація населення міста Прип'ять (міста працівників АЕС), а також ряду населених пунктів загальною чисельністю 50 тис. чоловік, які були розселені в 53 населених пунктах Київської області. Для евакуації було використано 1200 автобусів і три спеціальних поїзда.

У міру уточнення радіаційної обстановки на забруднених територіях приймалися подальші рішення про переселення людей. В цілому, до кінця 1986 року через 118 населених пунктів (включаючи Прип'ять) було відселено 116 тис. Чоловік. Своєчасна евакуація жителів істотно зменшила радіаційний вплив на потерпілих. В подальшому для розселення постраждалих було виділено в Києві 7500 квартир, в Чернігові – 500 квартир і побудовано протягом 1986 року понад 21 тис. будинків садибного типу.

Організація соціальної допомоги жертвам атомного ураження, відрізняється специфічними рисами, характерними для соціокультурної традиції тих чи інших країн. Скажімо, в Японії величезний внесок в організацію системи допомоги хібакуся внесли громадські організації жертв, а також органи місцевих адміністрацій.

Без ініціативи і тиску громадських організацій, їх тісному зв'язку з політичними партіями, міжнародної підтримки рішення проблем жертв

атомного бомбардування було б неможливо. Місцеві адміністрації в свою чергу з'явилися не тільки джерелом початкового рішення проблем, а й основним провідником і виконавцем державної політики. Такий досвід зумовив високий рівень суспільної довіри японців уряду, коли сталася аварія на атомній станції «Фукусіма-1».

Соціальна реабілітація ліквідаторів-чорнобильців та населення є вкрай суперечливим процесом. Громадські організації ліквідаторів-чорнобильців хоча і численні, але слабкі організаційно і фінансово; місцеві адміністрації зайняті швидше проблемами власного виживання, ніж підтримкою соціально уражених груп населення свого регіону.

Система соціального захисту зосередила моніторингові дослідження на категорії пенсіонерів. Тим часом саме соціологічні моніторингові дослідження продемонстрували обмеженість концепції соціального захисту, що базується на визнанні тільки матеріального і фізичного збитку від катастрофи. Зміни в структурі життєвих цінностей, особливості міграційної поведінки, проблеми в сфері зайнятості, сімейні проблеми, соціальна дезадаптація, відчуження від соціального буття – все це соціальні наслідки катастрофи, соціальний, психологічний, духовний збиток, реальний або суб'єктивно рівень якого не знижується за допомогою пільг і компенсацій.

Аналіз зарубіжного і власного досвіду дозволяє сформулювати наступний підхід до посткатастрофного соціального відновлення (реабілітації) та соціального супроводу. Соціальна реабілітація являє собою тривалий процес реадaptaції суб'єктів до навколишнього соціального середовища. Центральним положенням концепції соціального супроводу є взаємна відповідальність держави і громадян. Держава несе відповідальність за розробку і реалізацію таких соціальних програм, які виключають можливість розвитку утриманських установок у частині громадян, сприяють розвитку процесів самоорганізації та самоврядування на рівні територіальних поселенських спільнот в рамках тих чи інших категорій постраждалих, наприклад ліквідаторів, переселенців, «хто повернувся».

Основне завдання соціального супроводу полягає в стабілізації і підвищенні низької якості життя різних соціальних верств і груп населення, яке постраждало від катастрофи, з урахуванням конкретних соціально-економічних і політичних умов. Для ліквідаторів соціальний супровід є процес відтворення колишнього рівня соціальної захищеності, соціального самопочуття, повернення до повноцінної соціальної життєдіяльності через формування нової або коригування колишньої моделі способу життя.

Система соціального супроводу будується на базі широкого взаємодії урядових інститутів з цивільними рухами, громадськими групами, неурядовими фондами та організаціями.

Посткатастрофне відновлення (реабілітація) територій і поселенських спільнот, різних контингентів потерпілих є складна система соціальної комунікації. Успіх реабілітації безпосередньо залежить від наявності в суспільстві розвиненої структури соціальних інститутів, що здійснюють соціальну роботу, а також від наявності та впливовості соціальних суб'єктів, що складають основу громадянського суспільства, - неурядових, некомерційних форм самоорганізації на різних рівнях соціальної організації суспільства - від поселенських спільнот до регіонів і держави в цілому. У США, наприклад, різного роду послуги і субсидії можуть отримувати окремі особи, сім'ї, спільноти, громадські та приватні самоврядні організації.

Існуюча в даний час в Україні практика соціальної допомоги все ще базується на принципах «централізації», а не громадянського суспільства: фактично є тільки один монопольний суб'єкт, здатний надати реальну допомогу в кризовій ситуації, держава. Разом з тим стає все більш очевидним, що такий суб'єкт може регулювати тільки найзагальніші процеси посткатастрофного відновлення: виділити певні кошти на матеріальні компенсації і обумовити ряд пільг постраждалим. Причому механізм реалізації такої державної допомоги – цільове безадресне перерахування бюджетних коштів в регіони, де ці кошти часто витрачаються зовсім не на ті цілі, на які виділялися.

Аналізуючи роботу соціальної роботи із надання соціального супроводу потерпілим із зони Чорнобилю, звернулися до нормативно-правової бази забезпечення соціальним захистом зазначеної категорії населення. Слід зазначити, що законодавча база розгалужена, яка функціонує більше двадцяти років, зокрема, соціальний захист громадян, постраждалих від наслідків аварії на Чорнобильській АЕС, здійснюється відповідно до Закону України «Про соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи» від 28.02.1991 №796 [15], зазначений нормативний документ є основним, який регламентує повністю компенсацію щодо катастрофи, соціальне забезпечення та супровід потерпілих, основні засади роботи соціальних служб тощо.

Постанова Кабінету Міністрів України від 25.01.2018 № 31 «Про встановлення розміру грошової допомоги для компенсації вартості путівок санаторно-курортним закладам і закладам оздоровлення та відпочинку у 2018 році» [46].

Постановою Кабінету Міністрів України від 11 липня 2018 року № 551 «Деякі питання видачі посвідчень особам, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, та іншим категоріям громадян» визначено новий порядок видачі посвідчень та затверджено нові зразки бланків посвідчень для постраждалих громадян, віднесених до категорії 1, а також для осіб, які брали участь у ліквідації інших ядерних аварій, у ядерних випробуваннях (категорія 1,2,3) [49].

Постанова Кабінету Міністрів України від 08.11.2017 № 838 «Про розмір середньої вартості путівки для виплати грошової компенсації замість путівки громадянам, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи» [44].

Постанова Кабінету Міністрів України від 26 жовтня 2016 р. № 760 «Про затвердження Порядку виплати одноразової компенсації за шкоду, заподіяну внаслідок Чорнобильської катастрофи, інших ядерних аварій, ядерних випробувань, військових навчань із застосуванням ядерної зброї, та щорічної допомоги на оздоровлення деяким категоріям громадян» [47].

Постанова Кабінету Міністрів України від 23.11.2016 № 854 «Деякі питання санаторно-курортного лікування та відпочинку громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи» [45].

Постанова КМУ від 28.12.2016 № 1045 «Деякі питання виплати соціальної стипендії студентам (курсантам) вищих навчальних закладів» [48].

Постановою Кабінету Міністрів України від 20 вересня 2005 р. № 936 визначено Порядок використання коштів державного бюджету для виконання програм, пов'язаних із соціальним захистом громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи [50].

Лист Апарату Верховної Ради України від 12.03.2015 № 016/6-21 у зв'язку із змінами, внесеними до ст. 60 Закону України «Про соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи» [31].

Наказ Міністерства соціальної політики України від 23.01.2018 № 75 «Про встановлення розмірів грошової компенсації вартості продуктів харчування громадянам, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, на 2018 рік» [38].

Отже, підводячи підсумок, було досліджено як проводився соціальний супровід потерпілих із зони Чорнобильської АЕС, із м. Прип'ять. Навів приклади нормативно-правової бази, що регламентує роботи соціальних служб в Україні щодо надання соціального захисту та супроводу зазначеній категорії населення тощо.

3.3. Рекомендації щодо покращення соціального супроводу постраждалих із зон техногенних катастроф

Досліджуючи наслідки Чорнобильської катастрофи та враховуючи досвід надання соціального супроводу під час виникнення зазначеної надзвичайної ситуації, нам дало можливість сформулювати рекомендації щодо покращення супроводу з зон подібних по масштабах і наслідках техногенних катастроф.

Рекомендації щодо покращення соціального супроводу потерпілих із зони Чорнобильської катастрофи:

- розробка регіональних програм щодо вдосконалення соціального супроводу, комплексної реабілітації та підвищенню якості життя інвалідів внаслідок аварії на техногенних катастрофах;

- створення в регіонах проживання чорнобильців єдиної системи міждисциплінарної взаємодії між установами охорони здоров'я, освіти і соціального захисту населення з надання різних видів медико-соціальної допомоги, активне впровадження міждисциплінарних підходів, технологій по роботі з різними групами населення;

- проведення моніторингу здоров'я населення, соціологічної оцінки вивчення ринку і якості соціальних послуг для розробки комплексних регіональних програм з концентрацією всіх наявних фінансових, матеріальних, науково-методичних, кадрових ресурсів на подолання соціально-економічних, медичних та соціально-психологічних наслідків катастрофи;

- формування системи визначення ступеня нужденності громадян у медико-соціальному обслуговуванні та наданні їм адресних послуг;

- оптимізація підходів і використання інноваційних технологій в реабілітації інвалідів як найважливішого напрямку соціального захисту постраждалого населення;

- збільшення числа реабілітаційних центрів, відділень для інвалідів працездатного віку (організація і проведення соціально-трудової, соціально-медичної та психологічної реабілітації; доступне і якісне професійне навчання інвалідів; сприяння в подальшій соціалізації з урахуванням фізичних і розумових здібностей);

- здійснення регулярного моніторингу психо-соціального статусу різних категорій населення, необхідного для прийняття ефективних і адекватних управлінських рішень у медичній, соціальній та освітній сферах;

- забезпечення права доступу громадян до інформаційних ресурсів з проблем радіаційної аварії;

– здійснення інформаційно-аналітичного, організаційно-технічного, науково-методичного супроводу реабілітаційних програм, проектів, заходів щодо подолання наслідків техногенної катастрофи;

– підтримка підприємств громадських організацій інвалідів з метою створення додаткових робочих місць і встановлення системи мотивації виконання норм про квотування робочих місць для інвалідів з боку підприємств, установ і організацій всіх форм власності, в тому числі за допомогою встановлення преференції по деяким видам податків, справляння компенсаційних виплат за недотримання норм квотування робочих місць.

Таким чином, заходи щодо пом'якшення медичних і соціально-психологічних наслідків аварій техногенної катастрофи, перш за все, повинні включати поліпшення соціально-економічних умов для постраждалого населення, підвищення якості соціальних послуг та охорони здоров'я, інформування населення про радіаційну обстановку, що приймаються заходи соціальної підтримки населення, комплексі заходів соціально-психологічної корекції та реабілітації.

Також було звернено увагу на те, що поряд з проблемою розвитку національного законодавства, окремим завданням є розробка в міжнародному праві конструкції зони екологічного лиха, що дозволить здійснювати ефективну профілактику негативних тенденцій в межах відповідних екологічно небезпечних територій і, крім того, розробити чіткі критерії екологічної загрози, при наявності якої громадянин може переміщатися по території своєї країни або виїхати в іншу державу, отримавши статус екологічного біженця. Простіше кажучи, якщо в момент створення зони екологічного лиха національним органом управління (за критеріями, встановленими нормами міжнародного та внутрішньодержавного права) певний громадянин перебував у межах такої зони екологічного лиха (і він може це документально підтвердити), то в разі виїзду з такої зони в межах своєї країни він може претендувати на пільги і компенсації, передбачені національним законодавством.

У разі виїзду зі своєї країни в державу-учасник міжнародної угоди особа може претендувати на отримання статусу екологічного біженця. Розробка такого міжнародного документа змогла б, з одного боку, посилити гарантії екологічних прав людини на випадок великих екологічних аварій і катастроф. З іншого боку, укладення такого договору між трьома країнами дозволило б скоординувати зусилля всіх трьох країн в зоні, що постраждала від радіації, а також оптимізувати фінансові витрати по відновленню порушених територій. З огляду на, що зона екологічного лиха і особливо охоронювані природні території – це дві сторони однієї медалі (території з «нестандартним» рівнем якості навколишнього середовища – або дуже хорошим або дуже поганим), можна використовувати досвід створення особливо охоронюваних природних територій двома і більше прикордонними державами. Зокрема, Урядом РФ і Урядом Китайської Народної Республіки від 25 квітня 1996 був створений спільний заповідник «Озеро Ханка» в прикордонних районах Росії і Китаю, територія якого представлена водно-болотними екосистемами.

Розглянувши проблемні питання Чорнобильської катастрофи, що за потрібне навести гуманітарні уроки «Чорнобиля», які треба враховувати сьогодні.

Інформаційний урок. Виважену інформаційну політику потрібно проводити з перших днів після того, як відбулося соціально значуща подія (інцидент, аварія, катастрофа), оскільки в суспільстві виникає ситуація соціально-психологічної напруженості і потреба в інформації. Ситуація, подібна першим поставарійним рокам чорнобильської катастрофи, коли інформації про проблему немає або вона вкрай обмежена – ґрунт для виникнення міфів.

Педагогічний урок (урок розвитку). Катастрофа, криза – це шанс, можливість стати більш досвідченими, мудрішими, сильнішими. Будь-яка катастрофа призводить або до істотного уповільнення в розвитку людини і суспільства, або до прогресу. До першого можна віднести формування рентної установки у постраждалого населення. До другого – успіхи держави в

управлінні постчорнобильською ситуацією, гідної відповіді на постчорнобильські виклики.

Урок в осмисленні минулого. Розбудова нації неможливо без зростання національної самосвідомості. Без осмислення і аналізу минулого, без знання, збереження і відродження своєї історичної спадщини неможливо будувати усвідомлене майбутнє.

Таким чином, уроки Чорнобиля знаходять сьогодні особливого значення, і будь-які спроби розвивати високі технології без урахування цих уроків можуть виявитися прелюдією до нових випробувань, викликам і загрозам. Навіть короткий огляд проблем, породжених аварією на Чорнобильській АЕС, дозволяє зробити висновок про те, що сьогодні все більш значущими та актуальними стають власне соціальні та гуманітарні наслідки цієї найбільшої в ХХ столітті техногенної катастрофи. Цю обставину необхідно підкреслити особливо, оскільки і в сучасній ситуації як і раніше основний акцент робиться на радіологічних, медичних, економічних наслідках.

Гуманітарні, соціально-психологічні проблеми постчорнобильської реальності відсуваються на другий план. Хоча саме гуманітарні наслідки чорнобильської катастрофи можуть виявитися найбільш значущими і глобальними, так як вони здатні ініціювати процеси соціальної дезінтеграції і зниження ступеня стійкості суспільства в цілому. Даний висновок набуває очевидну актуальність ще й тому, що останнім часом намітилася тенденція розглядати чорнобильську тематику, яка втратила свою роль і значення для сучасності. Однак події останніх років переконливо показують неспроможність таких оцінок у ставленні до проблем і перспектив розвитку ядерної техносфери.

Сьогодні все більше число вчених, політиків, громадських діячів відзначають важливість і очевидну соціальну затребуваність подальших активних досліджень в цій області і, відповідно, більш пильної і системної уваги до наслідків чорнобильської катастрофи на тлі зростаючої нестабільності як в суспільстві, так і в стосунках людини і навколишнього середовища. Трагічний досвід Чорнобиля – це унікальний соціокультурний ресурс, який

важливо використовувати для формування і просування позитивного іміджу держави в сучасну епоху соціально-екологічних потрясінь і наростаючою глобальною нестабільністю в світі.

Отже, було визначено, що удосконалення розроблених програм щодо соціального супроводу, захисту та реабілітації потерпілих із зони Чорнобилю, покращення умов в медицині, реабілітаційних центрах, розвитку інноваційних технологій в реабілітації інвалідів із Чорнобильської катастрофи, а також розроблення міжнародного законодавства в сфері екологічного лиха – стають рекомендаціями щодо покращення соціального супроводу потерпілих із зони катастрофи Чорнобильської АЕС.

У підсумку третього розділу, було проаналізовано організацію соціального супроводу потерпілих із зони посткатастрофи, зазначивши, що існують етапи його реалізації, зокрема організаційний, функціональний, етап реалізації. Алгоритм соціального супроводу перш за все залежить вірно оформлених документів для грошової компенсації, надання пільг, субсидій, статусу особи тощо.

Було розглянуто нормативно-правову базу щодо соціального захисту населення, яке постраждало в зоні Чорнобильської катастрофи. Рекомендаціями щодо покращення соціального супроводу із зони посткатастрофи є здійснення інформаційно-аналітичного, організаційно-технічного, науково-методичного супроводу реабілітаційних програм, проектів, заходів щодо подолання наслідків Чорнобильської катастрофи, внесення змін до міжнародного законодавства в сфері екологічної надзвичайної ситуації тощо.

ВИСНОВКИ

Основним підходом до організації соціальної роботи з населенням, постраждалим від посткатастроф, є активна психологічна взаємодія, спрямована на видалення гострих стресових переживань, звільнення від посттравматичного синдрому і на ознайомлення жертв катастроф зі своїми правами і свободами, пільгами і фінансовими виплатами, основною метою яких є вторинна соціалізація та благоустрій.

Походження, дослідження соціального супроводу отримала свій розвиток в наукових працях Т.В. Анохін, В.П. Бедерханової, Н.Ю. Кореневої, Л.Л. Олиференко і ін. Під соціальним супроводом в даному випадку автори розуміють процес консультування, заохочення максимальної самостійності особистості в дозволі власної проблемної ситуації при мінімальній участі соціального працівника.

Наведено приклади в історичному вимірі катастрофи, що мали рушійний вплив на світ в цілому: Чорнобильська АЕС, аварія на АЕС Фукусіма–1 стихійні лиха: ураган «Катріна» (2005), землетрус на о. Гаїті (2010 рік.), Повінь на Далекому Сході (2013р.). Події 11 вересня 2001 року в США тощо.

При дослідженні основних понять наукової розвідки, були уточнені такі дефініції: потенціал – міць, сила, перспектива розвитку; соціальний супровід – є спільний рух (взаємодія) соціального працівника (супроводжуючого, суб'єкта супроводу) і клієнта, потерпілого (супроводжуваного, об'єкта супроводу) на основі прогнозування суб'єктом перспектив поведінки і самовияву в ситуації розвитку, спрямованого на створення умов і забезпечення найбільш доцільної допомоги і підтримки; катастрофа – це раптове лихо; подія, що несе за собою трагічні наслідки; зона пост катастрофи – територія, що зазнала лиха внаслідок впливу руйнівних природних сил або найбільшого антропогенного впливу, які спричинили за собою передчасну загибель тощо.

При дослідженні використані такі принципи як системності, історизму об'єктивності. Загальнонаукові методи як аналіз та синтез, індукція та дедукція,

а також методологічні підходи – структурно-функціональний, соціально-комунікаційний, історико-порівняльний тощо.

Розглянуто зміст поняття соціального супроводу, його принципи, функції роботи. Зокрема, під зазначеним поняттям розуміємо механізм, який спрямований на сприяння потерпілим у кризових ситуаціях як катастрофи та надзвичайні ситуації у вирішенні особистісних проблем, як системну діяльність по наданню допомоги у вирішенні соціальних проблем, як зберігаюча технологія, спрямовану на підвищення якості життя потерпілої людини, підтримання її активності і зміцнення ресурсів.

Також були розглянуті функції соціального супроводу, зокрема діагностичну, організаційно-розпорядницьку, корегуючу, превентивну, реабілітаційну, анімаційну тощо.

Проаналізовано принципи соціального супроводу як ефективності, конфіденційності, адресності, добровільності, безперервності тощо. Зміст соціального супроводу в рамках міжвідомчої взаємодії може включати в себе заходи медичної, психологічної, педагогічної, юридичної та соціальної допомоги. Було досліджено класифікацію посткатастроф.

Розглядаючи застосування соціального супроводу потерпілим із зон посткатастроф, було проаналізовано англосаксонську, скандинавську та американську моделі соціального супроводу, також привів приклади, де соціальні робітники надавали соціальний супровід потерпілим в посткатастрофах.

Було проаналізовано організацію соціального супроводу потерпілих із зони посткатастрофи, зазначивши що існують етапи його реалізації, зокрема організаційний, функціональний, етап реалізації. Алгоритм соціального супроводу перш за все залежить вірно оформлених документів для грошової компенсації, надання пільг, субсидій, статусу особи тощо.

Було розглянуто нормативно-правову базу щодо соціального захисту населення, яке постраждало в зоні Чорнобильської катастрофи. Рекомендаціями щодо покращення соціального супроводу із зони посткатастрофи є здійснення

інформаційно-аналітичного, організаційно-технічного, науково-методичного супроводу реабілітаційних програм, проектів, заходів щодо подолання наслідків Чорнобильської катастрофи, внесення змін до міжнародного законодавства в сфері екологічної надзвичайної ситуації тощо.

Гіпотеза дослідження: соціальний супровід постраждалих із зон техногенних катастроф стає дієвим механізмом надання спектру допомог: медичної, правової, психологічної та в короткі терміни вирішити питання соціального захисту жертв надзвичайних ситуацій.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Адам Ф. Подменик Д. Социальный капитал в европейских исследованиях. *Социологические исследования*. 2010. №11. С. 35–48.
2. Алпатова Г. М. У истоков социального государства. *Вестник Пермского университета*. 2009. № 1. С. 92 – 97.
3. Антология социальной работы: в 5 т. Москва : Политика, 2004. 228с.
4. Безпалько О. В. Соціальна педагогіка в схемах і таблицях : навч. посіб. Київ : Логос, 2003. 134 с.
5. Большая советская энциклопедия. Москва : Советская энциклопедия, 2005. 608 с.
6. Варданыц Г. Терроризм: диагностика и социальный контроль. *Социологические исследования*. 2005. №6. С. 12–15.
7. Васильків О. Понятійні виміри соціально-психологічної допомоги населенню. *Психологія і суспільство*. 2018 № 2. С.163–170.
8. Васюкова И. А. Словарь иностранных слов: около 5000 слов. Минск: АСТ, 2005. 990 с.
9. Газман О. С. Педагогика свободы: путь в гуманистическую цивилизацию XXI века. *Новые ценности образования*. 1996. № 6. С. 31.
10. Глобальная экологическая перспектива: прошлое, настоящее и перспективы на будущее. Москва : ЮНЕПКОМ, 2002. 504 с.
11. Глушко И. В. Осмысление феномена социальных практик и возможностей их развития. *Общество: философия, история, культура*. 2011. № 2. С. 32–36.
12. Горшенина Я. Л. Педагогическое сопровождение развития коммуникативной компетентности будущего учителя в деятельности кафедры педагогического вуза : автореф. дис. ... канд. пед. наук. Омск, 2007. 26 с.
13. Деякі питання санаторно-курортного лікування та відпочинку громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи : Постанова

Кабінету Міністрів України від 23.11.2016 № 854. URL : <https://www.kmu.gov.ua/> (дата звернення 24.09.2020)

14. Деякі питання виплати соціальної стипендії студентам (курсантам) вищих навчальних закладів : Постанова КМУ від 28.12.2016 № 1045. URL : <https://www.kmu.gov.ua/> (дата звернення 23.09.2020).

15. Деякі питання видачі посвідчень особам, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, та іншим категоріям громадян : Постановою Кабінету Міністрів України від 11 липня 2018 року № 551. URL : <https://www.kmu.gov.ua/> (дата звернення 06.09.2020).

16. Докторович А. Б. Социальный потенциал как предмет системного исследования. *Россия и современный мир*. 2007. № 3. С. 179–189

17. Захаров Н. Л. Управление социальным развитием организации. Москва : Инфра-М, 2006. 263 с.

18. Зверева І. Д. Соціальна робота в Україні: навч. посібн. Київ: Науковий світ, 2003. 117 с.

19. Зимняя И. А. Функционально-ролевой репертуар социального работника. Минск: Просвещение, 2003. 347 с.

20. Иванкина Т. В., Чернышева Е. Ф. Государственная помощь семьям, имеющим детей. Москва : Юрид. лит., 2005. 450 с.

21. Інноваційні моделі соціальних послуг: Проекти Українського фонду соціальних інвестицій за ред. Н. В. Кабаченко. Київ: ЗАТ «ВПОЛ», 2006. 320с.

22. Інтегровані соціальні служби: теорія, практика, інновації: Навч.-метод. комплекс / Автор.-упоряд.: О. В. Безпалько, І. Д. Зверева, З. П. Кияниця, В. О. Кузьмінський та ін. Київ: Фенікс, 2007. 528 с.

23. Капська А. Й. Соціальна робота: деякі аспекти роботи з дітьми та молоддю: навчально-методичний посібник. Київ : УДЦССМ, 2001. 220 с.

24. Капська А. Й., Пеша І. В. Соціальний супровід різних категорій сімей та дітей. Київ : Центр учбової літератури, 2012. 232 с.

25. Карабанова О.А. Психология семейных отношений и основы семейного консультирования. Москва: Гардарики, 2004. 320 с.

26. Качалов Д. В. Система формирования педагогической культуры у студентов вуза будущих учителей : дис. ... докт. пед. наук. Шуя, 2011. 450 с.
27. Кузнецова Л. Основные технологии социальной работы. Владивосток : ДВГТУ, 2002. 920 с.
28. Кунц Г. Управление: системный и ситуационный анализ управленческих функций. Москва : Прогресс, 2001. 340 с.
29. Лашук О. С. Методологічні основи механізмів державного регулювання розвитку регіону. *Публічне адміністрування: наукові дослідження та розвиток*. 2017. № 1(3). С. 93–100. URL: <http://pa.stu.cn.ua/articles/1505206457008.PDF> (дата звернення 12.09.2020).
30. Липский И. А. Социальная педагогика: Методологический анализ. Москва : ТЦ Сфера, 2004. 320 с.
31. Липский И. А. Социально-педагогическая деятельность в учреждениях социальной сферы. Москва : Магистр: ИНФРА-М, 2012. 384 с.
32. Лист Апарату Верховної Ради України від 12.03.2015 № 016/6-21 у зв'язку із змінами , внесеними до ст. 60 Закону України «Про соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи». URL : <https://www.rada.gov.ua/> (дата звернення 23.09.2020).
33. Максимов Е. Историко-статистический очерк благотворительности и общественного призрения в России. *Антология социальной работы*: в 5 т. Москва, 1994. 300 с.
34. Малиновський В. Я. Державне управління. Луцьк : ред. вид. від. «Вежа» Вол. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2000. 558 с.
35. Малько А. В. Цілі і засоби в праві і правової політики. Київ : Либідь, 2004. 350 с.
36. Мардахаев Л. В. Социально-педагогическое сопровождение и поддержка человека в жизненной с ситуации. *Педагогическое образование и наука. Научно-методический журнал*. 2010. № 6. С. 4 –10.

37. Методичні рекомендації для соціальних працівників щодо соціального супроводу випускників соціальних закладів (зокрема інтернатних закладів) за ред. Т. В. Бондаренко, О. В. Вакуленко, Н. М. Комарова. К.: Держсоцслужба, 2006. 168 с.

38. Механізми координації європейської політики : практика країн членів та країн кандидатів. Київ : Міленіум, 2003. 384 с.

39. Овчарова Р. В. Психология родительства. Москва : Издательский центр «Академия». 2005. 368 с.

40. Осипов В. И. Природные катастрофы на рубеже XXI века. *Вестник РАН*. 2001. Т. 71, № 4. С. 291 – 302.

41. Осухова Н. Г. Социально-психологическое сопровождение. Семья и личность в кризисной ситуации. *Психологический журнал*. 2001. № 31. С. 2 – 17.

42. Паршина Е. С. Концепция социально-педагогического сопровождения в современном образовательном пространстве. *Молодой ученый*. 2010. № 4 (15). С. 366 – 368. URL : <https://moluch.ru/archive/15/1352/> (дата обращения: 28.10.2020).

43. Плохова И. А. Социальная услуга: взгляд от явления к процессу. Ульяновск: УлГПУ. *Педагогический поиск*. 2015. № 1. С. 12 – 34.

44. Порядок використання коштів державного бюджету для виконання програм, пов'язаних із соціальним захистом громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи : Постановою Кабінету Міністрів України від 20 вересня 2005 р. № 936. URL : <https://www.kmu.gov.ua/> (дата звернення 16.09.2020).

45. Про соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи : Закон України від 09.08.2019 № 16. URL : <http://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення 12.10.2020).

46. Про соціальні послуги : Закон України від 17.01.2019 № 18. URL : <http://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення 12.10.2020).

47. Про розмір середньої вартості путівки для виплати грошової компенсації замість путівки громадянам, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи : Постанова Кабінету Міністрів України від 08.11.2017 № 838. URL : <https://www.kmu.gov.ua/> (дата звернення 23.09.2020).

48. Про встановлення розмірів грошової компенсації вартості продуктів харчування громадянам, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, на 2018 рік : Наказ Міністерства соціальної політики України від 23.01.2018 № 75 URL : <https://www.msp.gov.ua/> (дата звернення 03.11.2020).

49. Про встановлення розміру грошової допомоги для компенсації вартості путівок санаторно-курортним закладам і закладам оздоровлення та відпочинку у 2018 році : Постанова Кабінету Міністрів України від 25.01.2018 № 31. URL : <https://www.kmu.gov.ua/> (дата звернення 15.10.2020).

50. Про затвердження Порядку виплати одноразової компенсації за шкоду, заподіяну внаслідок Чорнобильської катастрофи, інших ядерних аварій, ядерних випробувань, військових навчань із застосуванням ядерної зброї, та щорічної допомоги на оздоровлення деяким категоріям громадян : Постанова Кабінету Міністрів України від 26 жовтня 2016 р. № 760. URL : <https://www.kmu.gov.ua/> (дата звернення 13.09.2020).

51. Психология экстремальных ситуаций для спасателей и пожарных. Под общ. ред. Ю.С. Шойгу. Москва : Смысл, 2007. 319 с.

52. Ревич Б. А. Изменение здоровья населения в условиях меняющегося климата. *Проблемы прогнозирования*. 2008. № 3. С. 140 – 150.

53. Резник Ю. М. Человек и его социальные практики URL : http://www.intelros.ru/pdf/chelovek/2008_4/6.pdf (дата обращения 04.09.2020).

54. Сандерс С. Поняття про паліативну медичну допомогу, історія розвитку, концепції. Філософські, психологічні, соціальні та етичні аспекти паліативної медицини. URL : http://intranet.tdmu.edu.ua/data/kafedra/internal/magistr/lectures_stud./htm (дата звернення 19.10.2020).

55. Словарь по социальной педагогике .Авт.-сост. Л. В. Мардахаев. Москва : Академия, 2002. 368 с.

56. Словник-довідник для соціальних педагогів та соціальних працівників / за заг. ред. А. Й. Капської, І. М. Мінчук, С. В. Толстоухової. Київ : Либідь, 2000. 260 с.
57. Соловьев С. М. История России с древнейших времен. Москва, 1988. 560 с.
58. Соціальна педагогіка : навч.-метод. посібник для підготовки до державної атестації студентів за освітньо-кваліфікаційним рівнем підготовки «бакалавр» за ред. П.М. Гусака, І.Є. Остапйовського. Луцьк : П.П. Іванюк, 2009. 276 с.
59. Соціологія за ред. В. Г. Городяненка. Київ : Академія, 2003. 560 с.
60. Тарчоков Б. А., Машекуашева М. Х. Актуальные вопросы профилактики экстремистских настроений среди населения. *Тр. междунар. науч.-практич. конф. «Фундаментальные проблемы науки»*. 2016. С. 129 – 131.
61. Тлумачний словник української мови близько 30 000 слів / під ред. Д.Н. Ушакова. Миколаїв : АСТ, 2008. 1054 с.
62. Управління суспільним розвитком: словник-довідник /За заг. ред. А.М. Михненка, В.Д. Бакуменка. Київ : Вид-во НАДУ. 2006. 210 с.
63. Франк Л. В. Потерпевшие от преступления и проблемы советской виктимологии. Душанбе, 2007. 1041 с.
64. Холостова Е. И., Дашкина А. Н., Малофеев И. В. Зарубежный опыт социальной работы : учебное пособие. Москва : Дашков и Ко, 2012. 560 с.
65. Хутмахер В. Формирование профессиональной компетентности специалиста по социальной работе / В. Хутмахер. Москва : Просвещение, 2000. 300 с.
66. Шадриков В. Д. Психология деятельности человека. Минск : Институт психологии РАН, 2014. 464 с.
67. Шакирова Д. М., Сибгатуллина И. Ф. Мышление, интеллект, одаренность: вопросы теории и технологии. Казань : Центр инновационных технологий, 2005. 312 с.

68. Шакуров Р. Х. Иерархическая модель функций социального работника. *Вестник Казан. технол. ун-та*. 2009. № 4. С. 366- 369.

69. Шойгу Ю. С., Павлова М. В. Культурно-специфические и культурно-неспецифические реакции пострадавших в чрезвычайных ситуациях. *Вестник Санкт-Петербургского университета*. Санкт-Петербург : Издательский дом СПбГУ. 2010. Сер. 12. № 1. С. 300

70. Шхагапсоев З. Л. Современные контуры системы противодействия различным проявлениям терроризма. Казахстан : Слово, 2012. 136 с.

**Декларація
академічної доброчесності
здобувача ступеня вищої освіти ЗНУ**

Я, Нестеренко Олена Валентинівна, студент 2 курсу магістратури, форми навчання заочної, факультету соціології та управління, спеціальність «соціальна робота», адреса електронної пошти nesterenko1224@gmail.com,

– підтверджую, що написана мною кваліфікаційна робота на тему «Потенціал соціального супроводу постраждалих із зон посткатастроф» відповідає вимогам академічної доброчесності та не містить порушень, що визначені у ст. 42 Закону України «Про освіту», зі змістом яких ознайомлений;

– заявляю, що надана мною для перевірки електронна версія роботи є ідентичною її друкованій версії;

– згоден на перевірку моєї роботи на відповідність критеріям академічної доброчесності у будь-який спосіб, у тому числі за допомогою інтернет-системи, а також на архівування моєї роботи в базі даних цієї системи.

Дата _____ Підпис _____ ПІБ (студент) Нестеренко О.В.

Дата _____ Підпис _____ ПІБ (науковий керівник) Кіндратець О.М.